

**İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde Yönetime Katılma Hakkı ve
Türkiye
(Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. İHEB'in 75. Yılında Bir Muhasebe
Denemesi)**

**Das Wahlrecht und Zugang zu öffentlichen Ämtern gemäß der
allgemeinen Erklärung der Menschenrechte und der Türkiye
(Ein Rechnungslegungsversuch anlässlich des 100. Jahrestages der
Republik Türkiye und des 75. Jahrestages des AEMR)**

Doç. Dr. Veysel DİNLER*
Araş. Gör. Ezgi Fulya AKKUŞ**

ÖZ

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) Birleşmiş Milletlerin (BM) kuruluşundan kısa bir süre sonra insan hakları idealini evrensel kılmak ve insan hakları ilkelerini pekiştirmek amacıyla hazırlanmış ve ilan edilmiştir. Türkiye İHEB'in yapım aşamasında da aktif rol almış ve yürürlüğe girmesinin hemen ardından, Bakanlar Kurulu kararı ile bu metni kabul etmiş ve insan hakları mevzuat ve uygulamalarında referans almıştır. İHEB'in 21. maddesinde yönetime katılma hakkı ve kamu görevine girme hakkı düzenlenmiştir. Yönetime katılmanın dar anlamı temsili demokrasinin işlemesi için seçme ve seçilme hakkının

* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dinlerv@gmail.com ORCID: 0000-0003-4678-3138.

** Araş. Gör., Kocatepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, efakkus@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2961-4060.

kullanılmasının yanında, bu seçimlerin nasıl olacağı ve kamu görevine girme hakkı, İHEB'in 21. maddesinde düzenlenen hususlardır.

Bu çalışmanın amacı, insan haklarının evrenselleşmesinde önemli bir aşama olan İHEB'in 21. maddesini serh etmek ve İHEB doğrultusunda Türkiye'de yönetime katılma hakkı ve kamu görevine girme hakkını hukuki ve uygulamada yönleriyle değerlendirmektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılında Türkiye'nin insan hakları mevzuatına ilham olan İHEB'in üzerinden 75. yıl geçmesi, bir muhasebe ihtiyacını getirmektedir. Bu çalışmada söz konusu muhasebe, yönetime katılma ve kamu görevine girme hakkı üzerinden yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Yönetime katılma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, oy hakkı, seçimler, Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yılı*

The Right to take part in Government according to Universal Declaration of Human Rights and Türkiye

(An Accounting Attempt on the 100th Anniversary of The Republic of Turkey and the 75th Anniversary of the UDHR)

ABSTRACT

The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) was made and declared shortly after the establishment of the United Nations in order to make the ideal of human rights universal and to reinforce the principles of human rights. Turkey also took an active role in the construction phase of the UDHR, and immediately after its entry into force, the Council of Ministers accepted this text and took it as a reference in human rights legislation and practices. Article 21 of the UDHR regulates the right to take part in the government and the right of equal access to public service. The narrow meaning of participating in government is the use of the right to elect and be elected for the functioning of representative democracy, as well as the manner in which these elections will be held and the right to enter public office are the issues regulated in Article 21 of the Declaration.

The aim of this study is to annotate Article 21 of the UDHR, which is an important stage in the universalization of human rights, and to evaluate the right to participate in government and the right to hold public office in Turkey in line with the UDHR, in legal and practical aspects. The Centenary of the Republic of Turkey and the 75th anniversary of the UDHR, which inspired Turkey's human rights legislation, brings with it the need for accounting. In this study, we will make this accounting based on the right to take part in the government and right of equal access to public service.

Keywords: *Right to take part in the government, right of equal access to public service, Universal Declaration of Human Rights, right to vote, elections, centennial of the Republic of Turkey*

GİRİŞ

Devlet kurumu yaklaşık beş-altı bin yıllık geçmişe sahiptir. Bu dönemde insanlık, yöneten-yönetilen ilişkisi bağlamında sınıflanmıştır. Atina demokrasilerinden bu yana da yönetilenlerin toplumsal ve siyasal hayata etkin katılım yolları üzerine düşünceler üretilmekte,¹ son iki yüz elli yıldır bu konuda daha yoğun tartışmalar yaşanmakta ve bazı çareler geliştirilmektedir. Demokratikleşme adı verilen ve halkın yönetime ve karar alma süreçlerine katılmalarını konu eden bu dönem, 18. yüzyıl sonunda Amerikan ve Fransız devrimleriyle başlamış ve anayasacılık hareketiyle başta Batı toplumları olmak üzere bütün dünyada etkisini göstermiştir.

Demokratikleşme dünyada doğrusal bir çizgi halinde gelişmemiş, bu süreç karşı demokratik dalgalarla inişli çıkışlı olmuştur. Huntington, demokratikleşme sürecini dalgalar halinde sınıflandırmıştır.² Birinci ve en uzun demokratikleşme dalgası Amerikan ve Fransız devrimleriyle 19. yüzyılın ilk yarısında başlar; dünyada

¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Yayınevi, 1994, s. 77.

² Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, (çev. Ergun Özbudun), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 11.

totaliter ve faşist rejimlerin egemen olduğu 20. yüzyılın ilk çeyreğinde sona erer. Demokrasilerin askıya alındığı birinci ters dalga, İkinci Dünya Savaşı ile son bulur. İkinci Dünya Savaşı insanlık için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu savaşın yarattığı ağır insan hakları ihlalleri ve travmalar, savaşa sebep olan faşist diktatörlüklere karşı haklı bir tepki doğurmuş ve insanlığın insan hakları ve demokrasi üzerine topyekûn harekete geçmesine vesile olmuştur. Bu ikinci dalgayı, 1958-1975 arası ikinci ters dalga izlemiş ve 1974'te Portekiz'de diktatörlüğün yıkılmasının ardından dünyada demokrasiye olan eğilimin artmasıyla üçüncü demokrasi dalgası ortaya çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem yani demokrasinin ikinci dalgasında, demokrasi, bütün dünyada tavsiye edilen bir rejim haline gelmiştir. Savaş sonrasında diktatörlüklerin ve yeni kurulan devletlerin önemli bir kısmı demokrasiye geçmeyi tercih etmiştir.³ Bu süreçte Birleşmiş Milletler (BM) kurulması ve insan hakları düşüncesinin yaygınlaşması çok etkilidir. Aydınlanmadan beri süregelen insan hakları mücadelesinin, bir siyasal ahlak ideali olarak dünyaya sunulması BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) ile olmuştur. Dünyada yükselen demokrasi talebinin İHEB'de karşılık bulması tesadüf değildir. Nitekim İHEB'in 21. maddesiyle kamu yönetimine doğrudan veya seçimler yoluyla katılma (siyasal katılım hakkı), bu seçimlere hakim olması gereken asgari özellikler ile kamu hizmetine girme hakkı düzenlenmiştir.

Siyasal katılım, kelime anlamıyla bir vatandaşın devlet yönetiminde söz sahibi olabilmesidir. Bu hak dar anlamda, seçimler yoluyla temsilci belirleme ve bu yolla yasaların yapılmasına ve politika üretilmesine dolaylı bir şekilde katılmayı ifade eder.⁴ Siyasal katılım günümüzde seçme ve seçilme hakkının çok ötesinde; ifade, toplanma, örgütlenme, protesto ve diğer özgürlükler yoluyla vatandaşların karar alma süreçlerine doğrudan doğruya etki etmelerini, kendilerini dolaysız ifade etmelerini de kapsayacak geniş bir anlama sahiptir. Siyasal katılım hakkı dar anlamıyla, seçme ve seçilme hakkından ibaret görülür.

³ Huntington, *Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, s. 11-15.

⁴ Cem Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 17-18.

Günümüz demokrasileri “partiler demokrasisi” olarak anıldığından, siyasi parti kurma ve siyasi parti faaliyetinde bulunmayı da dar anlamda siyasal katılımın içinde görmek gerekir. Ayrıca dünyada sadece vatandaş statüsünde olan kişilere siyasal faaliyette bulunma hakkı tanıldığından, vatandaşlık hakkını da buna eklemek mümkündür.

Geniş anlamda katılım, siyasi parti faaliyetleri dışında kalan her türlü örgütlenme ve toplanma özgürlüğü de dâhil olmak üzere, ifadeyi ve ifade etme biçimlerini kapsar. Yeter ki, siyasete, başka bir deyişle yönetilenlere ilişkin yasa yapma ve karar alma süreçlerine, bir şekilde etki etmek yahut katkı sunmak şeklinde gelişsin. Günümüzde örgütlenme, kitlesel hak ve menfaatlerin savunulmasında daha etkin bir yol olmuştur. Ayrıca iletişim teknolojisindeki büyük devrim, siyasal katılımın şeklini ve boyutlarını büyük ölçüde değiştirmiştir.

Vatandaşların siyasal katılımı dünya tarihinde çok yeni bir şey olmamakla birlikte, bugünkü anlamıyla siyasal katılım oldukça yeni sayılır. İkel örneği ilkçağ Yunan polislerinde (İÖ 5. yüzyıl ortaları) görülen halkın siyasal katılımı, halkın tümüne oranla daha sınırlı sayıda bir grubun (vatandaş ve özgür erkekler) doğrudan yasa yapım sürecine katılımı şeklindedir. Yine de *isegoria* ilkesi gereği Antik Yunan polislerinde vatandaş ve özgür olan erkeklerin kamusal söze eşit katılma haklarının olduğunu⁵ belirtmek gerekir. Bu bakımdan insanlığın ancak son yüzyılda yakaladığı seviyenin fikir nüvelerinin Antik Yunan uygulamasında ve düşün dünyasında ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz. İnsanlık tarihinde yönetimler uzunca bir dönem halkın doğrudan ve dolaylı katılımlarına kapılarını kapatmışlardır. İngiltere’de parlamentonun gelişim sürecine koşut olarak siyasal katılım da gelişme göstermiş; dar ve sınırlı bir siyasi katılımın hukuki güvenceye kavuşması 19. yüzyılın başlarında ancak mümkün olabilmektedir.

Siyasal katılımın daha geniş ölçüde bir anayasal belgede yer alması ilk olarak 1776 Virginia Haklar Bildirgesi ile gerçekleşmiştir. Bildirgenin 6. maddesi kamuya yararlı olduğu anlaşılan erkeklerin,

⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 48.

yasama organı üyelerinin belirlenmesinde oy haklarını düzenlemektedir. 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinin 3. maddesinde, egemenliğin esasını ulus olarak görülmüş ve ulustan kaynaklanmayan hiçbir devlet yetkisinin kullanılmayacağını düzenlenmiştir. Bildirgenin 6. maddesi ise, yasayı genel iradenin ifadesi olarak görmüş ve bütün vatandaşlara doğrudan veya seçtikleri temsilciler yoluyla yasaların yapılmasına katılma hakkı tanımıştır.

Bu bildirgelerde vatandaşların yasa yapımına (ve genel olarak siyasete) katılımıyla ilgili düzenlemelerinde kastedilen vatandaş; köle olmayan ve belli yükümlülükleri yerine getiren erkeklerdir. 19. yüzyıl boyunca yapılan anayasalar ve yasal düzenlemelerde, siyasal katılımın kapsamının genişletilmesi yönünde adımlar atılmıştır. İngiltere ve ABD’de 1862 yılında yapılan yasal ve anayasal değişiklikler ile oy vermede ırk ayrımcılığı ortadan kaldırılmak istenmiştir.⁶ Ancak henüz anayasacılık fikrinin dünyaya yayılma ve benimsenme aşamasında, demokrasiden uzaklaşma eğilimi, diktatörlükler çağı ve dünya savaşları; siyasal katılımının kapsamının genişletilmesini sekteye uğratmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada yükselen demokrasi ve anayasacılık hareketi ile siyasal katılımın genişlemesi yönünde adımlar atılmıştır. Bu doğrultuda 1948 tarihli İHEB, önemli bir örnek oluşturmuştur.

İHEB’in yönetime katılmayı temel alan 21. maddesinde, katılma hakkı⁷ en dar anlamıyla ele alınmış ve temsilciler vasıtasıyla yönetime katılmanın sağlandığı seçimsel demokrasi ile sınırlanmıştır. 3. fıkrasında hükümetin meşruiyetini halkın iradesinden aldığı belirtilmesine rağmen, yalnızca birkaç yılda bir seçimler yoluyla gerçekleştirilecek irade yoklaması yeterli sayılmıştır. İHEB’in yazıldığı dönem ve yazılma süreci göz önüne alındığında, seçimlere ilişkin demokratik ilkelerin çeşitli yönetim biçimlerini benimsemiş ülkelere kabul ettirilmesi oldukça yenilikçi bir yaklaşımdır. İHEB’in hedef olarak ortaya koyduğu adil ve

⁶ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 304.

⁷ Bu maddede yer alan haklar için “devlet yönetimine katılma hakkı”, “ülke yönetimine katılma hakkı”, “kamu yönetimine katılma hakkı” ve kimi zaman daha genel olarak “siyasal katılma hakkı” denilebilir. Biz kapsayıcı olması bakımından “yönetime katılma hakkı” demeyi tercih ettik.

barışçıl bir dünya düzenin sağlanması yolunda, günümüzde demokratik katılımın gereklilikleri çeşitlenmiştir. Bu çeşitlenmeye rağmen İHEB'in temel metin olma niteliğini koruduğunu hatırlatmak ve hala dünyanın pek çok ülkesinde seçimlerin İHEB'de belirtilen temel nitelikleri layıkıyla sağlayıp sağlayamadığına ilişkin tartışmaların sürdüğünü belirtmek gerekir.

İHEB 2023 yılında 75. yılındadır ve üç çeyrek asırdır dünyada insan haklarının korunmasına ve gelişimine katkı sağlamaktadır. 2023 yılı aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. kuruluş yılı dönümüdür. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren demokratik bir cumhuriyet olmayı hedeflemiştir. Dünyada kadınların seçme ve seçilme hakkını ilk tanıyan devletlerdendir. Bununla birlikte Cumhuriyetin çok partili hayata geçişi, demokratik olmayan bazı deneyimlerle ancak kuruluşundan 23 yıl sonraya tesadüf etmiştir. Çok partili hayatın işleyişi yaşanan askeri darbeler, demokrasinin askıya alınışı, sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulamaları ile kırılmalara uğramıştır.

Bu çalışma, İHEB'in 21. maddesinin içeriğini analiz etmeyi, dünyada ve özellikle Türkiye'de bu maddenin etkilerini açıklamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda öncelikle ilk başlıkta İHEB'in 21. maddesinin yapım süreci ve maddenin içeriği ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. İkinci başlıkta İHEB sonrası uluslararası sözleşmelerde siyasal katılım hakkının nasıl düzenlendiğine yer verilmiştir. Üçüncü başlıkta ise, Türk hukukunda siyasal katılım hakkı; anayasal düzenlemeler, hakkın öznesi, uygulama alanı ve seçimler bakımından açıklanmıştır. İlanından itibaren benimsenen ve uygulamaya konan İHEB'in çerçevelediği yönetime katılma hakkının, amaçlandığı ölçüde uygulanıp uygulanmadığının bir muhasebe denemesi yapılmak istenmiştir.

I. İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİNDE (İHEB) YÖNETİME KATILMA HAKKI

İHEB'in yapım süreci ve bu süreçte yapılan tartışmalar, kabul edilen maddelerin içeriğinin anlaşılması bakımından önemlidir.

Maddenin içeriğine geçilmeden önce yapım süreci ayrıntılı bir biçimde açıklanacak, akabinde 21. maddenin fıkraları tek tek ele alınacaktır.

A. YAPIM SÜRECİ

İHEB'in bugünkü 21. maddesinde düzenlenen haklar, belki de yapım sürecinde üzerinde en çok değişiklik yapılanlardandır. Şöyle ki; önce yönetime katılma hakkı ve seçimlerin ilkelerinin düzenlediği bir madde ile kamu görevine girmenin esaslarının düzenleyen ikinci bir madde olmak üzere iki madde ile başlayan yapım süreci; zaman zaman bu sayılan hakların toplamda üç maddeye çıkması, kimi zaman birleştirilerek iki maddede toplanması ile devam etmiştir. İHEB'in kabul aşamasında ise üç fıkra halinde düzenlenen bir tek maddede sırasıyla, yönetime katılma hakkı, kamu görevine girme hakkı ve demokratik seçimlerin ana özelliklerine yer verilmiştir.

1. İNSAN HAKLARI KOMİSYONU TASARI ENCÜMENİ (*Drafting Committee*)

BM İnsan Hakları Komisyonu Tasarı Encümeni (*Drafting Committee*) tarafından hazırlanan ve 4 Haziran 1947 tarihli öntaslakta⁸ (*preliminary draft*) yönetime katılım hakkıyla ilgili olarak iki maddeye yer vermiştir. Öntaslağın hazırlık aşamasında başlangıçta üç madde sunulmuştur.⁹ Zaman zaman bu hakların tek maddede toplanması

⁸ Öntaslak metni için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/AC.1/3. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

⁹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/21. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

Drafting Committee on an International Bill of Rights, 1st Session: Report of the Drafting Committee to the Commission on Human Rights: 01/07/1947 Annex-F'de siyasal katılım haklarıyla ilgili önceki önerilere yer verilmiştir. Taslağın hazırlanması aşamasında (Öntaslak hazırlığı) siyasal katılım ve kamu görevi hakkıyla ilgili üç maddeye yer verilmiştir:

Madde 26: "Herkes doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla hükümette etkin bir biçimde yer alma hakkına sahiptir." Şili, Fransa ve Lübnan temsilcileri ise buna alternatif olarak şu öneriyi getirmiştir: "Herkes yasaların yapımında, kamu harcamaları için gerekli olan vergilerin belirlenmesinde doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla katılmada eşit haklara sahiptir."

önerilmiş, ancak genel olarak yapım aşamasında tartışmalar iki madde üzerinden yürütülmüştür.

Taslağın 30. maddesinde yönetime katılma hakkına tek fıkra halinde yer verilmiştir:¹⁰

Herkes vatandaşı olduğu devletin yönetiminde etkili bir biçimde yer alma hakkına sahiptir. Halkın demokratik seçimler yoluyla ortaya çıkan taleplerini yerine getirmek devletlerin görevidir. Seçimler belli aralıklarla, serbest ve dürüst yapılır.

31. maddesinde ise, iki fıkra halinde kamu hizmetlerine girme hakkı ve bunun sınav koşuluna bağlanmasına yer verilmiştir:¹¹

Herkes vatandaşı olduğu devletin kamu hizmetine girmekte eşit şartlara sahiptir.

Kamu görevine atanma yarışmacı bir sınav ile olur.

30. maddenin ilk hali Lübnanlı üye Dr. Malik; 31. maddenin ilk hali ise Çinli üye Dr. Chang tarafından kaleme alınmıştır. Encümenin 12 Haziran 1947 tarihli 4. Toplantısında Taslağın 6. maddesinden sonra gelen maddeleri üzerine görüşmeler yapılmıştır. Bu iki maddeyle ilgili bir tartışma olmamış; sadece Dr. Chang 31. maddenin içeriğinde köklü

Madde 27: “Devlet yetkisini ancak halkın iradesinden alır ve halkın isteklerini yerine getirmekle yükümlüdür. Bu irade bilhassa belli aralıklarla yapılan, serbest, dürüst demokratik seçimler ve gizli oyla tecelli eder.”

Madde 28: “Herkes yurttaşı olduğu devletin kamu görevine girme ve kamu atamalarında eşit şartlara sahiptir. Kamu görevine girmek için sınava girmek bir ayrıcalık veya iyilik olarak değerlendirilemez.” Sonradan bu kısım ayrımcılığın önlenmesi ve azınlık haklarının korunması konusunda daha ayrıntılı görüşülmek üzere alt komisyona bırakılmıştır.

¹⁰ **İngilizce metin:** *Everyone has the right to take an effective part in the government of the State of which he is a citizen. The State has a duty to conform to the wishes of the people as manifested by democratic elections. Elections shall be periodic, free and fair.*

¹¹ *Everyone shall have equal opportunity of access to all public functions in the State of which he is a citizen.*

Appointments to the civil service shall be by competitive examination.

bir değişiklik önermemekle birlikte, üslubunun gözden geçirilebileceğini belirtmiştir.¹² Bu iki madde, Tasarı Encümeninin 9 Haziran 1947 tarihli 2. Zeyilnamesinde¹³ (*second addendum*) Özgürlükler (*Liberties*) kısmında, 11 numaralı başlıkta “Siyasal Haklar” (*political rights*) adıyla listeye alınmıştır. 30. madde “(Devlet/kamu) Yönetime katılma hakkı–Demokrasi”; 31. madde ise, “Kamu hizmetlerine girme hakkı” olarak isimlendirilmiştir.

1. Zeyilname görüşmelerinde öntaslağın 30. maddesine, dünya anayasalarında karşılık gelen maddelerden örnekler verilmiştir. 1947 yılında dünyadaki anayasaların bir kısmı İHEB öntaslağında düzenlenen haklara yer vermişlerdir. Bunlardan bazıları öntaslağın 30. maddesindeki düzenlemeden daha sınırlı bir hak alanı sunarken; bazıları ise daha geniş kapsamlıdır.¹⁴ 1. Zeyilnamede 31. maddenin öntaslaktaki ilk fıkrasına yer verilmiş; kamu görevine girmede yarışma şartı öngören ikinci fıkra üzerinde tartışma yapılmamıştır. Bu maddeyle ilgili olarak Komisyon adına gözlemlerini dile getiren Çin hükümeti temsilcisi Dr. Chang, Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası’nın 18. maddesine atıfla, bu maddenin insanlığın geliştirdiği sosyal demokrasi için önemli bir araç olduğunu dile getirmiştir. Sadece Şili temsilcisi farklı bir madde taslağı ileri sürmüş, Encümenin diğer üyeleri herhangi bir öneri getirmemişlerdir. Tıpkı 30. maddenin görüşmesinde yapıldığı gibi,

¹² http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/AC.1/SR.4, s. 9. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

¹³ E/CN.4/AC.1/3. Add.2.

¹⁴ Örneğin; Arjantin (m. 5 ve 22), Belçika (m. 4), Bolivya (m. 4), Çin (1, 3, 17, 18, 129 ve 130), Küba (m. 38), Çekoslovakya (m. 9 ve 14), Danimarka (m. 30 ve 31), Ekvator (m. 188), Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (m. 3 ve 6), Fransız Anayasası (m. 3 ve 4), Guatemala (m. 34 ve 30), Liberya (m. 1), Meksika (m. 35, 36 ve 38), Hollanda (m. 81 ve 85), Norveç (m. 50 ve 61), Panama (m. 21), Yugoslavya (m. 23), ABD (m. 1, 2, 6, ek 17, ek 15 ve ek 19) ile Belarus, Ukrayna ortak olarak SSCB anayasası (m. 134-140) ülke yönetimine katılma haklarını kapsamaktadır. E/CN.4/AC.1/3/Add.1 , s. 257-265.

dönemin anayasalarında öntaslaktaki 31. maddeye karşılık gelen maddelerden örneklere yer verilmiştir.¹⁵

30. madde üzerine hükümetlerce verilen öneriler olmuştur. Bunlardan bazıları madde taslak teklifi, diğerleri ise (değişiklik, ekleme vb.) öneri şeklindedir. Şili, Küba ve Panama yeni madde taslağı önermişler, Hindistan ve ABD hükümetleri ise, mevcut taslak üzerine değişiklik önerisi getirmişlerdir.¹⁶

Encümen 18 Haziran 1947 tarihli 9. Toplantısında¹⁷ eldeki taslak metin ile Fransız Hükümeti Temsilcisinin Taslak Teklifini¹⁸

¹⁵ Örneğin; Afganistan (m. 14), Arjantin (m. 16), Belçika (m. 6), Şili (m. 10), Çin (18 ve 130), Kolombiya (m. 54), Küba (m. 39 ve 82), Çekoslovakya (m. 10, 15 ve 128), Danimarka (m. 31 ve 35), Ekvator (m. 188), El Salvador (m. 5), Etiyopya (m. 19), Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (m. 1 ve 6), Yunanistan (m. 3), Guatemala (m. 38), Haiti (m. 11), Honduras (m. 71), Irak (m. 18), Lübnan (m. 12), Meksika (m. 35), Hollanda (m. 5), Panama (m. 43), Polonya (m. 96), İsveç (m. 28), Suriye (m. 26), Yugoslavya (m. 33), SSCB anayasası (m. 135, 137 ve 138) kamu hizmetine girme ve bundan yararlanma hakkıyla ilgilidir. E/CN.4/AC.1/3/Add.1, s. 257-265.

¹⁶ Şili hükümetinin madde taslağı önerisinde, herkesin yurttaşı olduğu devletin yasama ve yürütme görevlilerinin seçimine katılma hakkı ve bu hakkın kullanımının anayasayla kişilere yüklenen ödevlerle uyumlu olması üzerinde durulmuştur. Burada klasik demokrasi tanımına gidilerek, devletlerin anayasalarının halkın, halk için ve halk tarafından yönetimini sağlaması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu hakkın siyasal parti kurma özgürlüğünü de kapsamı önerilmiştir. Küba hükümetinin madde taslak önerisi ise, yöneticisini seçme ve hükümeti paylaşma hakkı şeklinde olmuştur. Panama hükümetinin taslak önerisinde, herkesin devlet yönetimine katılma hakkı olduğuna ve devletin bunu demokratik seçimler yoluyla sağlama yükümlülüğüne yer verilmiştir. Hindistan hükümeti ise, yönetime katılımda herkesin güvence altında olduğunu belirtilmesini istemiştir. ABD hükümetinin önerisi ise, yurttaşlık hakkı da dahil tüm siyasal hakların bir kategoride toplanması şeklinde olmuştur. E/CN.4/AC.1/3/Add.1, s. 256-257.

¹⁷ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/AC.1/SR.9. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

karşılaştırmıştır. Fransız Hükümeti teklifinde, üzerinde görüşülmekte olan 30. ve 31. maddelere karşılık gelen siyasi haklar beş farklı maddede (27-31. maddeler arasında) düzenlenmiştir.¹⁹ Amerikan İşçi Federasyonu (*American Federation of Labor*) temsilcisi Sender, seçimleri düzenleyen maddenin mutlaka “gizli oy” ilkesine vurguyla bitmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁰ Prof. Cassin (Fransa) siyasi parti kurma özgürlüğünün öntaslağın 23. maddesinde toplanma ve dernek kurma özgürlüğü içinde düzenlendiğine vurgu yapmıştır. Avustralya temsilcisi Harry, burada devletin yükümlülüklerinden çok insanların hakları üzerine durulması gerektiğine işaret ederek, maddenin “Herkesin demokratik seçimlere katılmaya hakkı vardır.” biçiminde düzenlenmesi gerektiğini önermiştir.²¹ Fransız Teklifinin 28. maddesindeki “askeri hizmet” ile ilgili düzenlemeye İngiltere ve Avustralyalı üyelerden itiraz

18

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/AC.1/W.2/R/EV.2. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

¹⁹ Fransız temsilcisinin teklifine göre, 27. madde: “Herkes yasaların yapımında, kamu harcamaları için gerekli olan vergilerin belirlenmesinde ve genel olarak devlet yönetimine doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla katılmada eşit haklara sahiptir. Her yurttaş kamu giderlerine gelirin göre katlanır.” 28. madde seçimlerle ilgilidir: “Hükümet halkın demokratik seçimlerde gösterdiği istek doğrultusunda oluşur. Seçimler belli aralıklarla, serbest ve dürüstçe yapılır.” 29. madde öntaslaktakilerden farklı olarak “İnsan haklarının korunması kamu gücü gerektirir ve bu özel kullanıma değil herkes için kendisine bu görev tevdi edilenlerce kullanılır. Askerlik hizmetinin olduğu devletlerde, bu hizmette bulunmak her yurttaş için onur sayılır.” Öntaslaktaki 31. maddeye benzer hükümlere teklifin 31 ve 31. Maddelerinde yer verilmiştir. 30. madde: “Tüm kamu görevleri yurttaşlara eşit bir şekilde açıktır ve kamu görevleri bir ayrıcalık veya iyilik olarak addedilemez, ancak yarışmaya dayalı bir sınavın veya işin gerektirdiği niteliğe göre liyakatlılere verilir.” Teklifin 31. maddesi yine farklı bir kamu görevlilerinin sorumluluğu üzerinedir. “Keyfi davranışların cezalandırılmadığı, kamu yetkilerin ve ajanlarının sorumluluğunu düzenleyen hükümlerin olmadığı yerde insan haklarının güvencede olduğu söylenemez” denilmiştir.

²⁰ E/CN.4/AC.1/SR.9, s. 2.

²¹ E/CN.4/AC.1/SR.9, s. 3.

gelmiştir ve bunun insan hakkıyla ilgili olmadığı söylenmiştir. Başkan Roosevelt Fransız Teklifinin 29. maddesindeki “*public functions*” ifadesinin “kamu istihdamı” olarak anlaşılması gerektiğini belirtmiş; ayrıca maddenin ikinci cümlesini gereksiz bulmuştur. Çin temsilcisi Chang kamunun her geçen gün büyüdüğünü ve dolayısıyla kamu istihdamı meselesinde mutlaka “yarışmacı sınav” a başvurulması gerektiği üzerinde durmuştur. Şili temsilcisi Santa Cruz, Chang’ın önerisini çok makul bulmakla birlikte, İHEB’in bu kadar ayrıntılı olmaması gerektiğine dikkat çekerek; E/CNACAC. 2 numaralı belgede ileri sürdüğü gibi kamu görevine alımlarda her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştur.²²

2. HAZIRLIK KOMİTESİ (Cenevre Belgesi)

Hazırlık Komitesinin İkinci Birleşiminde hükümetlerin yorum ve önerilerine yer verilmiştir. Mart-Nisan 1948 yılında Cenevre’de yapılan toplantılarında ortaya çıkan “Cenevre Belgesi” üzerine görüşmeler yapılmıştır. Cenevre Belgesi’nde devlet yönetimine katılım ve kamu görevine girme hakkı 21. ve 22. maddeler olarak, üç fıkra halinde yer almıştır.²³

1- Herkes, ırk, cinsiyet, dil, din veya sosyal köken farkı gözetmeksizin ve yasal engele uğramaksızın ülkesinin yönetiminde etkili bir biçimde yer alma hakkı vardır. Devlet belli aralıklarla serbest, dürüstçe yapılan ve gizli oya dayanan seçimlerle ortaya çıkan halkın iradesine uygun davranır.

2- Herkes vatandaşı ya da uyruğu olduğu devlette kamu görevine girme veya belli makamlara gelmede eşit fırsata sahiptir.

²² Şili temsilcisi Santa Cruz’un önerisi tam olarak şu şekildedir: “Hiç kimseye bir kamu hizmetine girmesi veya bir makama atanmasında ırk, din, cinsiyet veya başka bir sebeple ayrımcılık yapılamaz; devlet kamu görevine alım koşullarında herhangi bir ayrıcalık ve ayrımcılık yapamaz”. Ayrıca bkz. E/CN.4/AC.1/3/Add.1, s. 266.

²³ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/95, s. 9-10. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

3- *Kamu görevine gelmek bir ayrıcalık veya lütuf olarak görülemez.*

Bu aşamada ABD hükümeti tarafından alternatif bir öneri metin sunulmuştur. İki fıkra halinde sunulan bu öneride, ilk fıkrada seçimler ile kamu görevine girme hakkına birlikte yer verilmiş; ikinci fıkrada ise halkın iradesinin oluşumunda azınlık gruplarının da bu haklardan tam yararlanması önerilmiştir. Meksika Hükümetinin 22. maddedeki kamu görevine girmeye ilişkin düzenlemeye katkısı olmuştur. Bu esnada yukarıda yazılı ikinci fıkraya “ulusal hukukta sayılan istisna haller hariç” ibaresinin eklenmesi önerilmiş; “Kamu görevine gelmek bir ayrıcalık veya lütuf olarak görülemez” hükmünün ise aynen korunması istenmiştir.²⁴ Güney Afrika Cumhuriyeti Hükümeti değerlendirmesinde 21. maddenin kapsamını çok geniş bulmuştur. Buna göre, hükümlüler, haymatloslar, yabancılar yanında kimi durumlarda oy vermeyen seçmenler ülke yönetiminde etkili bir katılım sağlayamamaktadır. Yine mülkiyet ve eğitim düzeyinin önemli olduğu memleketlerde, bundan yoksun olanların etkili katılımı söz konusu olamayacaktır. 22. madde Güney Afrika Cumhuriyeti Hükümetince eleştirilmiş; kamu görevine girmede eşit fırsatın nasıl sağlanacağı konusunda soru işaretleri bulunduğu belirtilerek, “kamu görevine girme”nin bir temel insan hakkı olması çok anlamlı bulunmamıştır. Zira bazı devletlerde Komünist Parti üyesi olanların, bazılarında Faşist Parti üyelerinin veya bölücü örgüt mensuplarının kamu görevine gelmesi engellenmektedir. Neticede Güney Afrika Cumhuriyeti Hükümeti de ulusal güvenlik ve kamu barışı gibi meşru bir sebebe dayanarak sınırlamaya gitmektedir.²⁵ Sonuç olarak, hakkın kullanıcılarının farklılaştırılması bakımından Güney Afrika Cumhuriyeti Hükümeti 21. maddenin yönetime katılma hakkı (*The right to take part in the government*), 22. maddenin ise, kamu görevine girme hakkı (*The right to engage in public employment*) şeklinde başlıklandırılmasını önermiştir.²⁶ Hollanda Hükümetinin

²⁴ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/82/ADD.1, s. 5. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

²⁵ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/82/ADD.4, s. 23. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

²⁶ E/CN.4/82/ADD.4, s. 24.

değerlendirmesinde 21. maddeye yönelik bir eleştiri olmamıştır. 22. maddede yer alan “vatandaş” (*ciziten*) ve “uyruk” (*national*) sözcüklerinin “yabancı” kelimesinden farkının daha açık hale getirilmesi önerilmiştir.²⁷ Çin delegasyonu 10 maddelik İHEB taslak önerisinde kamu görevine girme hakkına yer vermemiş; siyasal katılım hakkı olarak önerdiği 4. madde ise şu şekilde olmuştur: “Herkes doğrudan ya da temsilciler aracılığıyla ülkesinin yönetim işlerinde yer alma hakkına sahiptir.”²⁸

3. İNSAN HAKLARI KOMİSYONU (İkinci Birleşim)

10 Aralık 1947 tarihli E/CN.4/57²⁹ sayılı belgede, İnsan Hakları Komisyonunun ikinci birleşiminde İHEB Çalışma Grubu Raporunda yönetime katılma haklarını ve kamu görevine girme hakkını üç farklı maddede ele almıştır. Bununla birlikte “Siyasal Haklar” başlığında 26. ve 27. maddeler birlikte (aynı paragrafta) düzenlenmiş; ayrı bir başlık vermeksizin yine siyasal haklardan kabul ederek 28. maddede kamu görevine girme hakkına yer verilmiştir. 26 ve 27. maddeler “Herkesin, hiçbir ayrımcılığa maruz kalmaksızın ülkesinin yönetimine etkin bir biçimde katılma hakkı vardır. Devlet, belli aralıklarla, serbest, dürüst ve gizli oya dayalı seçimlerle halkın iradesinin ifade edilmesini sağlamak durumundadır.” Bu metin, Panama Hükümetinin Hazırlık Komitesine sunduğu taslak madde ile Belarus Hükümetinin Kadının Statüsü Komisyonuna sunduğu değişiklik önerilerine dayanmaktadır. Birleşik Krallık temsilcileri metropoller dışında gizli oyun Şart’ın 73/d maddesinde kastedilen duruma tezat bir etki yaratabileceğini veya bunun bazı taahhüt anlaşmalarına konu olarak etkisiz hale gelebileceğini belirtmişlerdir.³⁰ Fransız delegasyonu ise, seçimlerin özelliklerinin sayılmasını çok doğru bulmayarak, örneğin bazı

²⁷ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/82/REV.1, s. 8. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

²⁸ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/AC.1/18. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

²⁹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/57. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

³⁰ Ayrıca bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/600, s. 28. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

memleketlerde azınlıkların korunması amacıyla “aile oyu” uygulamasının olabileceğini öne sürmüşlerdir. 28. maddede ise, öntaslaktaki 33. maddenin aynısı tekrar edilmiştir. Bu maddelerle ilgili olarak Hazırlık Encümeninin önerilerinin kısaltılarak, Azınlıkların Korunması Alt Komitesinde görüşülmesi önerilmiştir.

16 Aralık 1947 tarih ve E/CN.4/77/ANNEXA sayılı belgede bu düzenleme aynı şekilde korunmuştur.³¹ Alt komisyon, 8 Aralık'ta, 28. maddeyi hazırlık Encümeninin yazdığı şekliyle kabul edilmesine karar vermiştir.³² Alt komisyonun 16 Aralık günü yaptığı toplantıda 26 ve 27. maddeler birlikte kabul edilmiş; 28. madde üzerine de bir tartışma yapılmıştır.³³

17 Aralık 1947 tarih ve E/600 sayılı belge³⁴, 2 Aralık 1947 tarihinde İnsan Hakları Komisyonunun Cenevre'de yaptığı toplantıyı içermektedir. Bu belgenin Ek-A (*Annex-A*) kısmında İHEB taslağına yer verilmiştir. Bu ek belgeye göre, E/CN.4/57 sayılı belgede 26. ve 27. madde olarak düzenlenen ülke yönetimine katılma hakkı 21. maddede; kamu görevine girme hakkı da 22. maddede E/CN.4/57 belgesindeki 28. maddenin karşılığı olarak, iki fıkra halinde, aynen yer verilmiştir.³⁵ *Annex-A* II. Bölümde ABD Delegasyonunun, İHEB için daha sade bir önerisi yer almıştır.³⁶

5 Mayıs 1948 tarih ve E/CN.4/AC.1/20 sayılı belgede, görüşülmekte olan 21 ve 22. maddeleri ABD delegasyonunun önerileriyle birlikte ele almıştır. Buna göre, kişinin uyuğunda

³¹ <https://undocs.org/E/CN.4/77/ANNEXA>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

³² <https://undocs.org/E/CN.4/SR.31>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

³³ <https://undocs.org/E/CN.4/SR.40>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

³⁴ E/600.

³⁵ E/600, s. 20.

³⁶ Tüm maddelerin kısaltılarak ve daha net ifadelerle yer aldığı bu öneride, siyasal haklar 8. maddede “Yurttaşlık Hakkı” le birlikte yer almıştır. Metin: Herkes bir yurttaşlığa sahip olma hakkına sahiptir. Herkes ülkesinin yönetimine doğrudan veya temsilciler aracılığıyla katılma hakkı ile belli aralıklarla serbest ve gizli oyla yapılacak seçimlere katılma hakkına sahiptir. E/600, s. 26. Ayrıca bkz. <https://undocs.org/E/CN.4/36>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

bulunduğu ülkenin yönetimine katılma hakkı, düzenli aralıklarla ve gizli oyla yapılan serbest ve dürüst seçimlere katılma hakkı ile kamu görevine girme hakkını kapsar. ABD delegasyonun önerisinin (b) fıkrasında ise, halkın iradesine dayanan yönetme hakkına, azınlıkların tamamen özgür olduğu ve iktidara gelebilme hakkını da garanti edilmesi yönünde ifadeye yer verilmiştir.³⁷

Hazırlık Encümenininin 24 Haziran 1948 tarihli toplantısında 5 çekimser oya karşı, 2 oy ile 21 ve 22. maddelerinin görüşmesi onaylamıştır.

Madde 21:

*Herkesin, hiçbir ayırım yapılmaksızın, ülkesinin yönetimine etkili bir biçimde katılma hakkı vardır. Devlet belli aralıklarla serbest, dürüstçe yapılan ve gizli oya dayanan seçimlerle halkın iradesinin tecelli etmesini sağlar.*³⁸

Madde 22:

1- Herkes vatandaşı ya da uyruğu olduğu devlette kamu görevine girme veya belli makamlara gelmede eşit fırsata sahiptir.

*2- Kamu görevine gelmek bir ayrıcalık veya lütuf olarak görülemez.*³⁹

³⁷ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/AC.1/20 (Erişim Tarihi: 15.3.2018). *“The right to a government which conforms to the will of the people, with full freedom for minority opinion to persist and, if such is the people’s will, to become the effective majority.”*

³⁸ **İngilizce metin:** *Article 21 Every one without discrimination has the right to take an effective part in the government of his country. The State shall conform to the will of the people as manifested by elections which shall be periodic, free, fair and by secret ballot.*

³⁹ **İngilizce metin:** *Article 22 1. Every one shall have equal opportunity to engage in public employment and to hold public office in the State of which he is a citizen or a national.*

2. Access to public employment shall not be a matter of privilege or favour.

Encümen Başkanı ABD delegasyonunun önerisini (E/CN.4/AC.1/20) okumuş ve “hiçbir ayrım olmaksızın” tabirinin gereğinin İHEB 3. maddede⁴⁰ [eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı] yeterince sağlandığından bahisle, bu tabir metinden çıkarmıştır. Aynı sebeple 22. maddenin ikinci fıkrası (kamu görevine girmek bir ayrıcalık veya iyilik kabul edilemez) çıkarılmıştır.⁴¹ Şili delegasyonundan Santa-Cruz Bogota metninde yönetime katılma hakkına karşılık gelen maddeyi okumuştur. Tartışılan hükümden farklı olarak “fiil ehliyeti olan herkes” ve “genel seçim” ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca seçimleri nitelerken “dürüst” (*fair*) ifadesi yerine “gerçekçi” (*genuine*) ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Fransız delegesi Cassin bu maddede mutlaka hükümetin halkın iradesine dayanması gerektiğinin yer almasını istemiş; Başkan Roosevelt ABD delegasyonunun önerisinin bunu karşıladığını belirtmiştir. Çin delegesi 21. maddenin İHEB 2. Birleşiminde sunulan halinin kabul edilmez olduğunu belirterek, çok kısa bir biçimde “Herkes ülkesinin yönetimine doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla etkin bir şekilde yer alma hakkına sahiptir.” önerisini getirmiştir. Birleşik Krallık delegesi Wilson bu öneriyi desteklemiş ve 22. maddenin 21. madde içinde bir fıkra olarak yer alması gerektiğini ileri sürmüştür.

Taslağın 21. ve 22. maddeleriyle ilgili asıl köklü öneriler SSCB temsilcisi Pavlov tarafından getirilmiştir. Pavlov özellikle Güney Afrika Cumhuriyeti’ndeki uygulamalara vurgu yaparak; 21. ve 22. maddelerin şu dört demokratik özelliği taşıması gerektiğini öne sürmüştür: 1- Oy kullanma hakkı hiçbir şekilde mülkiyete sahip olma, ikamet, sosyal köken, dini, ırksal ve siyasal görüşe dayandırılmaz [genel oy ilkesi], 2- Bütün seçmenler eşit oy hakkına sahiptir. Hiçbir seçmenin oyu diğerlerinden az veya çok olamaz [eşit oy ilkesi], 3- Olmazsa olmaz bir demokratik ilke olarak oy hakkı doğrudan olmalı ve tüm seçmenler bizzat kendileri oy kullanmalıdır. 4- Gizli oy ilkesi.

Gelen bütün bu öneriler üzerine geçici (*ad hoc*) bir alt komite kurularak 21. ve 22. maddenin yeniden yazılması gündeme gelmiştir. Burada özellikle iki meselenin vurgulanması beklenmiştir: 1- Irk,

⁴⁰ İHEB’in hazırlık aşamasında 3. madde olarak sözü edilen, İHEB’in son halinde “eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı”nı düzenleyen 7. maddedir.

⁴¹ E/CN.4/AC.1/SR.41, s. 8.

cinsiyet, mülkiyet, din, dil, sosyal köken vb. ayrımcılığın olmaması, 2-Seçimlerle ilgili olarak, genel oy, eşit oy, gizli oy ile dürüst ve serbest seçim gibi özelliklere yer verilmesi. Komite üyeleri bu maddelerin prensibinde anlaşmış olmakla birlikte; hakların niteliğine ayrıntılı biçimde yer verme hususunda bazı küçük fikir ayrılıkları yaşamışlardır. Başkan, 21. ve 22. maddenin birleştirilerek, üç fıkra haline getirilmesini oylamaya sunmuştur. Şili üyesi Santa-Cruz, İkinci Birleşimde ileri sürülen metnin korunmasını önermiştir. Bununla birlikte “ayrımcılık” olmaksızın tabirinde “ırk, cinsiyet, dil, inanç, sosyal sınıf...” belirtilmesini; ayrıca devlet yönetimine katılımı ile ilgili olarak “etkin yer alma” tabirine “eşit tabanda” (*equal footing*) ifadesinin eklenmesini önermiştir. Birleşik Krallık temsilcisi Wilson ise “ayrımcılık olmaksızın” ifadesinin çıkarılmasını önermiş, Lübnan temsilcisi Azkoul bunu yerinde bulmuştur. Bu aşamada Şili ve SSCB temsilcileri daha ayrıntılı bir tanımlama önerirken; Birleşik Krallık, Fransa Çin ve Lübnan temsilcileri daha sade bir yazımdan yana olmuşlardır. Tartışma “ayrımcılık olmaksızın”, “fiil ehliyetine sahip” sözcüklerinin metne dahil edilip edilmemesi; ayrımcılığın hangi temellerde olmaması gerektiği (cinsiyet, ırk, inanç, dil, sosyal köken vs) ile seçimin ve oy hakkının özelliklerinin ayrıntılı sayılıp sayılmaması gerektiği üzerinde ilerlemiştir. Böylelikle İkinci Birleşimin sonunda İHEB 21. madde şu şekli almıştır:

Madde 21

- 1- Herkes, cinsiyet, ırk, milliyet, inanç, eğitim, ikamet veya sosyal sınıfa dayalı hiçbir ayırım yapılmaksızın, fiil ehliyetine sahip olmakla, ülke yönetimine etkili bir biçimde katılma hakkı vardır.
- 2- Herkes yurttaşı ya da uyruğu olduğu devlette kamu görevine girme veya belli makamlara gelmede eşit fırsata sahiptir.
- 3- Kamu görevine gelmek bir ayrıcalık veya lütuf olarak görülemez.

4. İNSAN HAKLARI KOMİSYONU (Üçüncü Birleşim)

BM İnsan Hakları Komisyonunun 28 Haziran 1948 tarih ve E/800 sayılı 3. Birleşim Raporunda (*Lake Success*) siyasal hakları bir tek maddede (19. madde) ve üç fıkra halinde ele alınmıştır. Burada ilk fıkradaki ayrımcılık esasları sayılmadan doğrudan doğruya “herkes ülke yönetimine etkili biçimde katılma hakkına sahiptir” denilmiştir. İkinci fıkra daha önceki metinlerde olduğu gibi, her vatandaşın kamu görevine gelme hakkı düzenlenmiştir. Üçüncü fıkra ise, daha öncekilerden farklı olarak kamu görevine girmeye değil; “hükümetin halkın iradesine uygun kurulması” ilkesine ayrılmıştır.⁴²

Son olarak 7 Aralık 1948 tarihinde A/777 sayılı belgede⁴³ BM Genel Konseyine sunulan Üçüncü Komite Raporunda (Raportör Mr. E. St. Lot, Haiti) bugünkü haline en yakın bir biçimine getirilmiştir. Birinci ve ikinci fıkra E/800 belgesindeki düzenlemeyle aynı biçimde yer almıştır. Üçüncü fıkra ise, hükümetin halkın iradesine dayanmasını belirten bir ön cümleden sonra, demokratik seçimin özelliklerini saymıştır. 10 Aralık günü öncesindeki son raporda siyasal haklar maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

Madde 22

- 1- Herkesin, ülke yönetimine doğrudan veya seçilmiş temsilcileri yoluyla etkili bir biçimde katılma hakkı vardır.
- 2- Herkes ülkesinde kamu görevine gelmede eşit haklara sahiptir.
- 3- Hükümetin temeli; belli aralıklarla yapılan, gerçekçi, genel ve eşit oy hakkının olduğu, gizli oy ve serbest seçimlerle tecelli eden halkın iradesine dayanır.

Sonuç olarak, (ülke/kamu) yönetime katılma ve kamu görevine girme hakkı, İHEB’in ilk taslağından itibaren, evrensel bir bildirmede yer alması gerekli olan bir hak olarak görülmüştür. Birleşik Krallık

⁴² <https://undocs.org/E/800>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

⁴³ <https://undocs.org/A/777>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

haricinde⁴⁴, hükümet delegasyonlarının önerilerinin tümünde en azından siyasal katılım hakkı muhakkak muhafaza edilmiştir. Siyasal haklar daha çok azınlık haklarının korunması saikiyle ileri sürülmüştür.⁴⁵ Başlangıçta iki madde, sonra üç madde, sonra tekrar iki ve en sonunda bir madde içinde, üç fıkra halinde kabul edilmiştir. Önceleri kamu görevine girmenin bir sınava bağlanması gerektiği ve bir lütuf olarak görülmemesi uzun süre madde yer alırken, son tartışmalarda bu hükümler çıkarılmıştır. Yine seçimlerin sahip olması gereken temel özelliklerin bu bildirgede yer alıp almaması tartışma konusu iken, son görüşmelerde seçimlerin asgari koşullarına madde hükmünde yer verilmiştir.

B. MADDENİN SON HALİ

Yapım süreci yukarıda ayrıntılı bir biçimde anlatılan ve 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulunda kabul edilen⁴⁶ İHEB'in 21. maddesi üç fıkradan oluşmakta ve birbiriyle tamamen bağlantılı üç konuyu birlikte düzenlemektedir. Birinci fıkrada ülke yönetimine katılma hakkı; ikinci fıkrada kamu görevine girme hakkı ve üçüncü fıkra ise, halkın iradesi iktidarın meşruiyetini temeli kabul edilerek, bu iradeyi gösterme aracı olan seçimlerin genel karakteri düzenlenmektedir.

Burada üç fıkra ayrı ayrı olarak, getirilen hakların amacı, kapsamı, sınırları ve BM'nin İHEB hazırlık çalışmaları dikkate alınarak, lafzi, sistematik ve tarihsel yorum yöntemleriyle ele alınacaktır.

⁴⁴ Birleşik Krallık delegasyonunun bu maddeye temkinli yaklaşmasının sebebi, o dönem sahip olduğu kolonyal bölgelerde yönetimi halk tarafından seçilen temsilciler yoluyla değil, kraliyet tarafından atanan valiler tarafından sağlanması olarak değerlendirilmektedir.

⁴⁵ Örnek olarak İnsan Hakları Komisyonunun memorandumuna bakılabilir: <http://undocs.org/E/CN.4/35>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

⁴⁶ [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217\(III\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217(III)). (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

1. YÖNETİME KATILMA HAKKI

Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.⁴⁷

Bu fıkra ile vatandaşların ülke yönetimine katılma hakkı düzenlenmekte, fıkrada siyasal katılımın geniş anlamına yer verilmektedir. Öncelikle ülke yönetimine katılma hakkı, bütün vatandaşlara tanınan bir hak olarak düzenlenmiştir. Herkesin kendi ülkesinin yönetimine katılacağından hareketle, bir devlete vatandaşlık bağı ile bağı olmayanların yönetime katılmasından söz edilemeyecektir. Dolayısıyla burada sözü edilen tüm insanlara tanınan genel bir hak değil; vatandaşlara özgü bir hak olarak ortaya çıkmaktadır.

Yönetime katılma hakkı tanınan vatandaşlar bakımından bir ayrıma gidilmemiştir. Dolayısıyla eşitlik ilkesi/ayrımcılık yasağıyla da doğrudan alakalı olarak, hiçbir objektif yahut subjektif ayırım gözetmeksizin tüm vatandaşlar bu hakkın öznesi olmaktadır. Irk ayrımcılığının kimi yerlerde devam ettiği ve kadınlara siyasal katılım hakkının çok sınırlı olarak verildiği bir dönemin ardından İHEB, genel oy ilkesinin yaygınlaşması bakımından önemli bir adım atmıştır. Özel olarak bu ifadeleri kullanmasa da ırk, inanç, cinsiyet, gelir, tahsil vb. ayrımlara gitmeksizin tüm vatandaşlar ülke yönetimine katılma hakkının sahibidir. Burada daha da ileri giderek, çocukların da özne olma bakımından bu hakkın kapsamında olduğu söylenebilir. Nitekim fıkrada ülke yönetimine “doğrudan” veya “seçilmiş temsilciler aracılığıyla” katılmaktan söz edilmektedir. Bu hakkın kullanılmasında belli bir yaş sınırının olması olağandır. Nitekim dünyada genel uygulama, oy hakkının ancak belli bir yaşa ulaşmış vatandaşlara tanınmasıdır. Aynı şekilde “seçilmiş temsilci” olmak da belli bir yaşa ulaşmayı gerektirir. Buna karşın fıkrada düzenlenen “doğrudan... ülke yönetimine katılma” konusunda bir yaş sınırının olması düşünülemez. Çocukların da ifade özgürlüğü, sanat özgürlüğü, kamuoyu yoklamasına

⁴⁷ **İngilizce metin:** *Everyone has the right to take part in the government of his country, directly or through freely chosen representatives.*

katılmak, dilekçe yazmak veya başka katılım yollarıyla doğrudan doğruya yönetime katkı sunmaları olanaklıdır.

Fıkırdaki düzenlenen hak “yönetime katılma” hakkıdır. Yönetimin (özelde ülke yönetimi) ne olduğu konusunda bir açıklamaya gidilmemiş veya bunun sınırları konusunda herhangi bir özel hüküm getirilmemiştir. Bununla birlikte, ülke yönetimine katılmanın “doğrudan doğruya” veya “seçilmiş temsilciler aracılığıyla” yapılabileceği söylenerek, hakkın karakteristiği ortaya konulmuştur. Buradan 21. maddenin sadece “seçme-seçilme” hakkını kapsayan dar anlamda siyasal katılımı değil; özellikle ifade özgürlüğü, basın ve sanat özgürlüğü, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü gibi yönetime her türlü etki ve katkıyı sağlayabilecek geniş anlamda siyasal katılıma işaret ettiği çıkarılabilir. Bu yönüyle 21. madde, ifade özgürlüğünü düzenleyen 19. madde ve toplanma özgürlüğünü düzenleyen 20. madde ile doğrudan bağlantılı ve makro düzeyde onların tamamlayıcısı niteliğindedir.

Ülke yönetimine temsilciler yoluyla katılmak ise, serbest seçim yoluyla olmalıdır. Bu fıkrada ülke yönetimine temsilciler aracılığı ile katılmanın şekli serbest seçimler şeklinde gösterilmiştir. Bunun ayrıntısına 1. fıkrada yer verilmemiş; seçimlerin özellikle ve oy hakkının kapsamı 3. fıkrada daha ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir.

Son olarak ülke yönetimine siyasal katılımın hangi düzeyde olduğu tartışılabilir. Ülke yönetimi sadece, makro düzeyde yasama ve yürütme organının belirlenmesini mi, yoksa yerel yönetimleri de içine alacak şekilde tüm idari örgütlenmeyi kapsar mı? Kanımızca, ülke yönetimi yönetilenleri etkileyen her türlü karar alma sürecini kapsamaktadır. Nitekim ilgili fıkrada yerel ve genel seçim ayrımı yapılmamış; İHEB yapım aşamasında da çok farklı tartışmalar yapılmış olmakla birlikte, genel seçim-yerel seçim ayrımına gidilmemiştir. Çağın güncel gelişmeleri de “yönetim” kavramını daha geniş anlamayı ve yönetime katılmayı her alanda en küçük yönetsel birimlere indirmeyi işaret etmektedir.⁴⁸

⁴⁸ Barış Övgün, *Türkiye’de Kamu Yönetiminin Dönüşümü*, Nika Yayınevi, Ankara, 2013, s. 56.

2. KAMU GÖREVİNE GİRME HAKKI

Herkes, kendi ülkesinde kamu görevine girmede eşit hakka sahiptir.⁴⁹

Bu fıkra ile tüm vatandaşlara kamu hizmetlerinde görev almada eşitlik getirilmektedir. Bu hak, siyasal katılım hakkı içinde düzenlenirken bir yandan vatandaşlığa etkili bir anlam kazandırmakta; diğer yandan 15. maddede düzenlenen vatandaşlık hakkı ile 7. maddede düzenlenen eşitlik hakkını tamamlayıcı bir görevi yerine getirmektedir.

Jellinek tarafından aktif statü hakları arasında sayılan vatandaşlık hakkı, sadece devlet-vatandaş arasındaki hukuki bağı sağlayan etkisiz bir hak değil; aynı zamanda kişiye kamusal hizmetlerden yararlanma, bizzat kamu görevine girme ve yönetenleri seçmeyi de içeren etkili bir haktır. 21. madde ile aynı zamanda eşitlik ilkesinin somutlaştırılması amaçlanmıştır. Eşitlik ilkesini düzenleyen 7. maddede “Kanun önünde herkes eşittir ve farksız olarak kanunun eşit korumasından istifade hakkını haizdir.” denilmektedir. İHEB’in 2. maddesinde de, başkaca herhangi bir ayrıma bakılmaksızın herkesin İHEB’de yer alan haklardan eşit yararlanacağına vurgu yapılmıştır. 21. maddenin 2. fıkrası ile bunun soyut bir düzenleme olmadığı, somut olarak kamusal hizmetlerden yararlanmayı gerektirdiği ifade edilmiştir.

3. HALK EGEMENLİĞİ VE SERBEST SEÇİM HAKKI

Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve

⁴⁹ **İngilizce metin:** *Everyone has the right of equal access to public service in his country.*

Bu maddenin resmi çevirisinde “access to public service” tabiri “hizmetlerinden eşitlikte faydalanmak” olarak çevrilmiştir. Hem Kapani, hem de Aybay “kamu görevine girme” hakkı olarak çevirmiştir. Bkz. Rona Aybay, *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye (1945-1948)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016. Maddenin sistematik ve tarihsel yorumundan doğrusunun “kamu görevine girme hakkı” olduğu anlaşılmaktadır.

*belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir.*⁵⁰

Üçüncü fıkrada, bir ülkede hükümet otoritesinin temelini halkın iradesi olduğu ve bu iradenin nasıl tecelli etmesi gerektiği düzenlenmektedir. Başka bir deyişle, iktidarın meşruiyetinin halk egemenliği olduğu ve bunu sağlayacak olan seçimlerin karakteristiği anlatılmaktadır.

İktidara meşruiyetini kazandıran egemenlik teorilerinden biri de millet egemenliğine ilişkindir. Halk, belli bir zamanda bir ülkede yaşayan kişileri belirtir. Millet ise, yaşayan kişi topluluğunun ötesinde manevi anlamları olan bir kavramdır.⁵¹ Millet egemenliğinde bir hak değil bir yetki olarak yaşayan seçmenlere yönetime katılma yetkisi verilir ve soyuttur. Halk egemenliğinde ise bu, kişilere tanınmış bir haktır ve somuttur. Millet egemenliği kabul edildiğinde temsilciler aracılığıyla yönetime katılmak zorunludur. Çünkü zamanlar ötesi manevi varlığa sahip olan milletin temsili ancak böyle sağlanabilir.⁵² Oysa halk egemenliğinde, imkanlar elverdiği ölçüde halkın yönetime doğrudan katılması esastır. Bu bakımdan İHEB ile kabul edilen halk egemenliği çağdaş bir yaklaşım olmakla birlikte, genişletici yorum ve uygulamalara da açıktır.

Hükümet otoritesinin temelini halkın iradesi oluşturduğunu belirtmek gerekir. Halk adına karar verici olan hükümetlerin/karar alma mekanizmalarının halk iradesiyle belirlenmesi düzenlenmiştir. Başka bir deyişle halk egemenliği, modern iktidarın temeli kabul edilmektedir.⁵³ Burada “*people*” sözcüğünün kullanılması sebebiyle ‘halk’ egemenliği

⁵⁰ **İngilizce metin:** *The will of the people shall be the basis of the authority of government; this will shall be expressed in periodic and genuine elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret vote or by equivalent free voting procedures.*

⁵¹ Halk ve millet (ulus) kavramlarının farklı bir açıdan irdelenmesi için bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, Legal Yayınevi, İstanbul, 2023, s. 72-74.

⁵² Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, BB101 Yayınları, Ankara, 2015, s. 81-85.

⁵³ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 183.

diyoruz. Öte yandan soyut olarak millet egemenliğine dayanan devletlerin, neticede mevcut halkın oyuna başvuracak olması sebebiyle “halk” daha gerçekçi bir egemenlik öznesidir. Buradaki sözcüğün sadece metni kaleme alanların bir tercihi olduğunu söylemek gerekir. Halk sözcüğü başlangıç maddesi (*preamble*) ve 21. maddede geçmektedir. Buna karşın millet/ulus sözcüğüne Bildirge’de hiç yer verilmemiş; 15. ve 16. maddelerde ise, uyrukluk (*nationality*) sözcüğü kullanılmıştır. Sonuç olarak, Evrensel Bildirge hak sahibi olarak halihazırda yaşayan insanları ve onların egemenliğini dikkate almış; ulus/millet gibi soyut bir kavrama yer vermemiştir.

Halkın iradesi ise dürüst seçimlerle belirlenecektir. Fıkranın devamında halkın iradesini sağlayacak dürüst seçimlerin ve oy hakkının özellikleri sıralanmıştır. Buna göre, seçimler belli aralıklarla tekrarlanmalı ve dürüst olmalıdır. Seçimler gizli oya veya serbestliği sağlayacak bir yönteme dayanmalıdır. Oy kullanma hakkı konusunda ise, genel ve eşit oy ilkesi geçerli olmalıdır.

Demokratik bir toplumda seçimlerin belli aralıklarla tekrar edilmesi beklenir. Bu aralık her ülkede farklılık gösterebilir. Ancak bu süre, ne siyasal vaatte bulunanların vaatlerini yapamayacakları kadar kısa bir süre, ne de ellerindeki yetkiyi kötüye kullanabilmelerine ve hesap vermektan kaçınmalarını sağlayacak kadar uzun bir süredir. Bu süre toplumsal gerçeklikler ve siyasal kültürün belirlediği makul bir süredir. İki seçim arası dönemin uzunluğu, seçimlerin etkinliğini azaltan bir faktördür.⁵⁴ Burada amaç, halkın rızasına dayanarak gelmiş bir iktidarın ilelebet iktidarda kalmaması, halk iradesinin zaman zaman kendini en azından seçimler yoluyla gösterebilmesidir. Bu aynı zamanda geçmiş kuşakların tercihlerinin, gelecektekileri bağlamaması gerektiği görüşüne de uygundur.

Seçimlerde gizli oy esası kabul edilmelidir. Böylelikle halk iradesi en özgür ve özgün bir biçimde tecelli edecektir. Bununla birlikte, fıkrada gizli oy bir zorunluluk olarak görülmemekte, halkın iradesinin serbest bir biçimde ortaya çıkmasını sağlayacak herhangi bir yöntem yeterli sayılmaktadır. Önemli olan seçimlerin serbestçe yapılabilmesidir.

⁵⁴ Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, s. 212 vd.

Seçim bir tercihte bulunabilmek olduğuna göre, bu tercihin en özgür biçimde yapılabilmesi gerekir. Gizli oy, bu özgürlüğün sağlanmasında en önemli yöntem olarak görülmektedir.

İHEB bu fıkra ile genel oy ilkesini kabul etmektedir. Demokratik bir toplumda, toplumun bir kesimi, herhangi bir ayrımcılık sebebiyle veya bir başka bahane ileri sürülerek oy hakkından mahrum edilemez. Esas itibarıyla 1948 yılında dünyada genel oy ilkesini benimsemiş az sayıda devlet bulunmaktaydı. Daha ötesi, cinsiyete dayalı bir ayrımcılığın sonucu olarak, Avustralya'nın genel oy hakkını benimsemesi 1962, İsviçre'nin kadınlara oy hakkı tanınması 1971 yılını bulacaktır. İHEB ise çağından daha ileri davranarak, gelir düzeyi, vergi mükellefiyeti, cinsiyet, ırk, etnik köken, hür insan olma (köle olmama) gibi ayrımcılık nedenlerini ortadan kaldırarak, objektif ölçütleri taşıyan herkesin oy kullanmasını önermektedir.

Eşit oy esasen, oy kullanma hakkına sahip olanların kullandıkları oyların aynı sayı ve değerde olmasını ifade eder.⁵⁵ Temsili demokrasinin başlangıç dönemlerinde, kişinin verdiği vergiye göre yahut aile bireylerinin sayısına göre farklı uygulamalar olmuştur. İHEB'in kurmayı hedeflediği modern demokrasi ise, eşit oy ilkesini kabul eder ve tüm seçmenler aynı derecede ayrıcalıklıdır.

Seçimlerin serbest olması, oy kullanacak bireylerin iradelerinin seçim propagandası dışında başka şeyden etkilenmemesi, belli bir aday/partiye oy kullanmaya veya kullanmamaya zorlanmalarını anlamına gelir. Seçmen üzerinde propaganda dışında, bir baskı olmayacaktır. Aynı zamanda seçimlerde hiçbir şekilde hile yapılmaması, dolayısıyla seçimlerin tam manasıyla dürüst olması gerekmektedir. Sonuç olarak, İHEB insanların yönetimini kendi iradelerine dayandırmak istemiştir. Bunun için serbest ve dürüst seçimler önermiş ve bunun şekli konusunda kabaca öneriler ortaya koymuştur.

⁵⁵ Tunçer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s. 130-133.

II. İHEB SONRASI ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERDE YÖNETİME KATILMA VE KAMU GÖREVİNE GİRME HAKKI

İHEB öncesi yönetime katılma hakkına yer veren belgeler olsa da genel oy hakkı, dürüst seçimler ve kamu görevine girme hakkı gibi haklar ilk defa İHEB ile düzenlenmiştir ve onu takip eden uluslararası ve bölgesel antlaşmaları etkilemiştir. Burada öncelikle İHEB'i takip eden BM sözleşmelerinden söz edilecektir. İkinci olarak bölgesel sözleşmelere ve son başlıkta diğer uluslararası sözleşme ve belgelere yer verilecektir

A. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÖZLEŞMELERİ

BM nezdinde imzalanan bazı sözleşmelerde İHEB'in 21. maddesinde düzenlenen haklara yer vermiştir. Bunlardan Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, doğrudan doğruya siyasal haklar ile ilgili düzenleme getirirken; kadınlar ve engellilerle ilgili sözleşmeler, siyasal hakların kullanılmasında ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yöneliktir.

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, BM'nin 1966 yılında imzalanan ikiz sözleşmelerinden biridir. Bu sözleşmenin 25. maddesinde İHEB'de temellendirilen hakka uygun olarak düzenleme yapılmıştır. Fıkraların kendi içinde konu dağılımı aynı kalmakla birlikte, İHEB'in 21. maddesinden farklı olarak, kamu hizmetine girmede eşitlik ilkesi son fıkrada düzenlenmiştir. Bu düzenleme tarzı ilgili fıkranın, İHEB'in 15. maddesinde düzenlenen vatandaşlık hakkı ile 7. ve 2. maddelerinde düzenlenen eşitlik hakkını tamamlayıcı bir nitelik taşıdığı fikrimizi kuvvetlendirmektedir.

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

Madde 25:

Her vatandaş, bu Sözleşmenin ikinci maddesindeki ayrımlara ve makul olmayan sınırlamalara tabi tutulmaksızın şu haklara ve imkanlara sahiptir:

a) Doğrudan veya seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu hizmetlerine katılma;

b) Seçmenlerin iradelerini serbestçe ifade etmeleri güvence altına alan, gizli olarak oy verildiği, genel ve eşit oya dayanan ve belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerde oy kullanma ve seçilme;

c) Genel eşitlik ilkesine uygun olarak ülkesinde kamu hizmetlerine girme.

İHEB'in yürürlüğe girmesinden otuz bir yıl sonra, 1979 yılında kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) genel olarak kadın hakları literatüründeki yeri önemlidir. Kanımızca, BM'nin özellikle yönetime katılım hakkı bakımından kadınlara yönelik eşitlikçi bir düzenlemesinin bu denli gecikmesi, genel olarak CEDAW yaklaşımına dünyanın hazır olmasının beklenmesidir. Bununla birlikte, bu sözleşme ile düzenlenmemiş olsaydı da İHEB'in 21. maddesinden CEDAW'ın 7. ve 8. maddelerindeki düzenlemeleri çıkarmak mümkündür. Zira İHEB 'herkes'in yönetime katılmada "eşitliği"ne işaret etmektedir. Bu Sözleşme aynı zamanda kadınların kamu hizmetlerine katılmalarında ayrımcılık yapılmasının da önüne geçmektedir.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

Madde 7:⁵⁶

Oy verme, seçilme ve katılma hakkı Taraf Devletler ülkenin siyasal ve kamusal yaşamında kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle kadınların erkeklerle eşit şekilde aşağıdaki haklarını güvence altına alır:

a) Bütün seçimlerde ve referandumlarda oy kullanmak ve kamusal olarak seçim yapılan bütün organlara seçilebilmek hakkı;

⁵⁶ <https://www.aile.gov.tr/media/35256/kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-ve-ihiyari-protokolu.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2023)

b) Hükümet politikalarının formüle edilmesine ve bunların uygulanmasına katılma hakkı ile kamu görevlerine atanma ve idarenin her düzeyinde kamusal görevleri yerine getirme hakkı;

c) Hükümet dışı kuruluşlar ile ülkenin kamusal ve siyasal yaşamıyla ilgili kuruluşlara katılma hakkı.

Madde 8:

Hükümeti temsil hakkı Taraf Devletler kadınların erkeklerle aynı şekilde ve hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın Hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmeleri ve uluslararası örgütlerin çalışmalarına katılmaları için gerekli her türlü tedbiri alır.

Siyasal ve kamusal yaşama katılım, oy vermenin yanı sıra engellilerin karar alma süreçlerine diğer bireylerle eşit koşullarda katılma haklarını kapsar. Siyasal ve kamusal yaşama katılım hakkı; taraf devletlerin engellilerin bağımsızlık ve özerkliklerini tanımalarını sağlamayı öngören BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi'nin "Yasa Önünde Eşit Tanınma" başlıklı 12. maddesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu doğrultuda engelli kişilerin siyasal yaşama katılımlarının yanı sıra kamu yönetimine etkin ve tam katılımlarının sağlanması anlaşılmaktadır.

Bu Sözleşmeyle engelli kişilerin yerel ve genel seçimler dâhil seçimler ve referandumlarda ayrımcılığa uğramadan oy kullanmaları; oy kullanma mekanizmalarına eşit ve etkin erişimi, seçimlerde engellilerin aday olabilmeleri; siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin ve sendikaların seçimlerine, yönetimine ve etkinliklerine katılımları hedeflenmektedir.⁵⁷

⁵⁷ <https://www.aile.gov.tr/media/5599/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme-kapsaminda-engelli-haklari-ulusal-gostergeleri-kitabi-turkce.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2023)

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

Madde 12:

Taraf Devletler, engellilerin siyasi haklarını ve diğer bireylerle eşit koşullar altında bunlardan yararlanma fırsatını güvence altına alır ve aşağıda belirtilenleri yerine getirir:

1) Diğerlerinin yanı sıra aşağıda belirtilenler yoluyla, engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında seçme ve seçilme hakları dâhil olmak üzere siyasi ve kamusal yaşama etkin şekilde ve tam katılımını doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla sağlamak,

a) Seçim usullerinin, tesislerinin, materyallerinin uygun, erişilebilir ve anlaşılması ve kullanılmasının kolay olmasını sağlamak,

b) Engellilerin, seçimlerde ve referandumlarda baskıya uğramadan, gizli oy kullanarak, aday olma ve etkili bir mevkide görev alma ve devletin tüm kademelerinde tüm kamu görevlerini yerine getirme haklarını koruyarak, uygun olan yardımcı ve yeni teknolojilerin kullanılmasını kolaylaştırmak,

c) Engellilerin seçmen olarak tercihlerini özgürce ifade edebilmelerini güvence altına alarak ve bu amaçla gerektiğinde, talep etmeleri durumunda oy kullanırken kendi seçtikleri bir kişinin desteğini almalarına izin vermek,

2) Engellilerin ayrımcılığa uğramadan, diğer bireylerle eşit koşullar altında, kamu işlerinin idaresinde etkin ve tam katılımlarının sağlanacağı bir ortamı yaratmak ve aşağıda belirtilenler de dâhil olmak üzere, kamu işlerine katılımlarının cesaretlendirmek;

a) Ülkenin kamusal ve siyasi yaşamı ile ilgili sivil toplum kuruluşları, dernekler ve siyasi partilerin etkinliklerine ve yönetimine katılım;

b) Engellileri uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde temsil eden engelli örgütlerinin kurulması ve engellilerin içinde yer almalarının sağlanması.

Sonuç olarak, BM siyasi katılım haklarının tanınmasında İHEB ile yetinmemiş; çok sayıda sözleşmede bu haklara yer vermiştir. Uygulamada sorunların yaşandığı ve katılımı ayrımcılığın yaşandığı alanlara, imzalanan sözleşmelerle el atılarak, özellikle kadınlar ve engelliler aleyhine olan durumlar giderilmek istenmiştir.

B. BÖLGESEL SÖZLEŞMELER, DİĞER ULUSLARARASI BELGELER VE KARARLAR

BM sözleşmelerinin yanı sıra yönetime katılma hakkı ve kamu görevine girme hakkı bölgesel sözleşmelere de konu olmuştur. Burada Avrupa, Amerika ve Afrika devletlerinin taraf oldukları üç ayrı bölgesel sözleşmeden söz edilecektir.

Günümüzde insan haklarının uluslararası korunmasında önemli bir denetim mekanizmasını getirdiği kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ana metni 1950 yılında imzalanmıştır. Toplumsal gelişmeler ve devletlerin talepleriyle bugün AİHS, 16 protokolün eklenmesiyle daha zengin bir metin haline gelmiştir. Sözleşmenin ana metninde seçme ve seçilme hakkına ilişkin bir düzenleme yoktur. AİHS'e 1952 yılında eklenen 1. Ek Protokol'ün 3. maddesinde seçme hakkının vatandaşlar bakımından devletin bir taahhüdü olduğu belirtilmiş ve seçme hakkının etkin bir şekilde kullanılması sorumluluğu devlete bırakılmıştır. Seçimlerin hakkın demokratik ilkelerine uygun olarak yürütülmesi konusunda devlete pozitif yükümlülük yüklenmiştir.

AİHS 1 nolu Protokol 3. madde

Yüksek Sözleşmeciler Tarafından, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce

açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.

AİHM bu maddeyi demokrasi ile arasındaki kuvvetli bağdan dolayı çok önemli görmektedir. Bununla birlikte Sözleşmenin bu hükmünün yerel seçimleri, başkanlık seçimlerini ve halkoylamalarını kapsamaması⁵⁸, hakkın etkin kullanılması bakımından olumsuz etkiye sahiptir. Ayrıca kamu görevine girmenin bir insan hakkı olarak düzenlenmemiş olması AİHS açısından büyük eksikliktir.

22 Kasım 1969 tarihli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 23. maddesi, BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 25. maddesinin aynısıdır.⁵⁹ Bu Sözleşmenin Ödevler başlığı altındaki 32. maddesi uyarınca seçme hakkı aynı zamanda topluma karşı bir ödev niteliğindedir.

1981 tarihli Afrikalı İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 13. maddesinde de İHEB'in ortaya koyduğu asgari standartların temel alındığı görülmektedir. Nitekim serbest seçimler aracılığıyla ya da doğrudan ülke yönetimine katılma hakkını haiz olan vatandaşlar, kamu hizmetine girmede eşitlik hakkına da sahiptir. Bu metnin, İHEB'in 21. maddesinin son fıkrasında yer alan ve seçimlere hâkim olması gereken ilkeleri içermemesi sebebiyle eksik olduğu söylenebilir ki gerçekten pek çok Afrika ülkesi hâlâ seçim ilkeleri bakımından sorunlu seçimler yaşamaktadır.⁶⁰

⁵⁸ Konu hakkında bir değerlendirme için bkz. Yüksel Metin, "AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı", *Liberal Düşünce*, Y. 12, S. 47-48, s. 127.

⁵⁹ Sözleşme metni için bkz. https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf (Erişim tarihi: 15.11.2023)

⁶⁰ Kenya'dan bir örnek için bkz. <https://tr.euronews.com/2017/10/29/kenyada-olayli-devlet-baskanligi-secimleri> (Erişim Tarihi: 15.11.2023)

Afrikalı İnsan ve Halkların Hakları Şartı

Madde 13⁶¹

1. Her vatandaş, yasanın öngördüğü hükümler uyarınca doğrudan ya da özgür olarak seçilmiş temsilcileri aracılığı ile, ülkesinin yönetimine özgür olarak katılma hakkına sahip olacaktır.
2. Her vatandaş, ülkesinin kamu hizmetlerine eşit olarak girme hakkına sahip olacaktır.
3. Her birey, yasa önünde tüm kişilerin kesin biçimde eşitliği temelinde, kamu mülklerine ve hizmetlerine girme hakkına sahip olacaktır.

Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) 2002 yılına ait raporunda⁶², ideal seçimlerin hangi esaslara göre ve ne şekilde yapılması gerektiğini detaylıca açıklamıştır. Bu raporunda İHEB'de ilk olarak ortaya konup evrenselliği onaylanan seçim ilkeleri, Avrupa'nın seçim konusundaki "mirası" olarak yer almış ve kıymet görmüştür.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin 2005 yılına ait 1459 sayılı Kararı ile, yabancıların ve göçmenlerin siyasal hayata katılımının seçimlerin demokratik meşruiyeti bakımından taşıdığı önem üzerinde durulmuştur. Buna göre, seçme ve seçilme hakkı bakımından zorunlu ve ölçülü olmayan tüm sınırlamalar ortadan kaldırılmalıdır.

Sonuç olarak, sadece BM düzeyinde değil, bölgesel düzeyde yapılan devletlerarası insan hakları sözleşmelerinde devlet yönetimine katılma hakkı ve kamu görevine girme hakkı bir insan hakkı olarak düzenlenmiştir. Çok sayıda uluslararası komisyon seçim hakkının etkili kullanılabilmesi için çalışmalar yapmakta ve tavsiye kararları almaktadır.

⁶¹ Çevirisi için bkz. Mehmet Semih Gemalmaz, *İnsan Hakları Belgeleri-Bölgesel Sistemler*, Alkım Yayınları, İstanbul 1999.

⁶² CDL-AD (2002) 23, Venice Commission, *Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report*, Opinion No. 190/2002, Strasbourg, 30 October 2002, s. 5.

III. TÜRK HUKUKUNDA SİYASAL KATILIM HAKKI

Türkiye’de demokratik seçim usulünün yerleşmesinde İHEB önemli bir köşe taşıdır. 1945 yılında BM’nin kuruluş aşamasında toplanan San Francisco Konferansı’na katılan Türk Heyeti, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de her türlü demokratik gelişmenin önünün açılacağını ve modern demokrasi ilkelerinin benimseneceğini belirtmiştir.⁶³ Gerçekten de 1946 yılına gelinceye değin gerçekleştirilen seçimler (çok partili siyaset denemelerine karşın) modern anlamda benimsenen demokratik niteliklerden yoksundur.⁶⁴ 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti Celal Bayar ve arkadaşları tarafından resmen kurulmuştur. 5 Haziran 1946 seçimlerinde ise milletvekili olmak isteyen adayların tek partiden aday olma zorunluluğu kaldırılmış ve tek dereceli seçim esasları ilk kez uygulanmıştır.⁶⁵ İlk kez 1950 genel seçimlerinde gizli oy ve açık sayım esasları uygulanmıştır. 1950 yılına gelinceye değin uygulanan açık oy ve gizli sayım esasları⁶⁶, Türkiye demokrasisini modern demokrasiler arasında saymaya izin vermemiştir. İHEB’in onaylanmasından sonradır ki, 21 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu’nun ilk maddesinde seçim ilkeleri açıkça belirtilmiştir. Buna göre seçimler tek dereceli, genel, eşit, serbest ve şahsi oy ile gizli oy ve açık sayım esaslarına göre yapılır.⁶⁷ Bu kanun ile aynı zamanda seçimlerin hâkim denetim ve gözetiminde yapılacağı ilkesi benimsenerek, ilçe seçim kurulları, il seçim kurulları ve Yüksek Seçim Kurulu (YSK) kurulmuştur. Bu kanun ilk kez 14 Mayıs 1950 seçimlerinde uygulanmış ve Türk demokrasisi açısından bir milat olmuştur.⁶⁸ *Huntington*’un demokrasi bakımından öngördüğü reform da

⁶³ Ayşen Şatiroğlu, “San Francisco Konferansı Sonrasında Dünyada Türkiye’nin Yer Arayışı”, *Sosyoloji Dergisi*, Yıl 2006, C. 3, S. 12, s. 31.

⁶⁴ Nermin Abadan, *1965 Seçimlerinin Tahlihi*, Ankara, 1966, s. 71.

⁶⁵ 1946 yılında gerçekleşen seçimlerin şaibeli niteliği ve bu seçimler hakkında detaylı bilgi için bkz. Erol Tuncer, *1946 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara, 2008, s. 120-130.

⁶⁶ Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, s. 157-158.

⁶⁷ 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu, RG, S. 7438, T. 21.2.1950.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 146 vd.

bu seçimlerle Türkiye’de gerçekleşmiştir.⁶⁹ Kanun’un Mecliste görüşülmesi sırasında da sık sık İHEB’e atıf yapıldığı ve İHEB’e uygun demokratik bir seçim kanunu yapma çabası göze çarpmaktadır.⁷⁰

A. ANAYASAL DÜZENLEMELER

1. ÜLKE YÖNETİMİNE KATILMA

Hukuk tarihimizde sınırlı da olsa yönetime katılma hakkı ilk kez 1876 tarihli Kanun-ı Esasi’nin 65. maddesi ile kabul edilmiştir.⁷¹ 1876’dan beri tüm anayasalarımızda da halkı devlet yönetimine katmaya yönelik hükümler olmuştur.⁷² Her elli bin erkeğe bir milletvekili olacak şekilde (m. 65) ve gizli oy ile seçim yapılacağı öngörülmüştür (m. 66). Bu dönemde kadınların oy kullanması düşünülemezdi.

Etkin bir siyasal katılımdan söz edebilmek için öncelikle bağımsız bir devletten söz ediyor olmak gerekir.⁷³ Bağımsızlık mücadelesinde olan ve hatta bağımsızlık mücadelesini halk tarafından seçen bir meclis tarafından yöneten bir devleti de bu kategoride saymak yerinde olacaktır. Nitekim 1919 yılında başlayan bağımsızlık mücadelesi, 1920 yılında halk tarafından seçilen temsilcilerden oluşan bir meclis (Büyük Millet Meclisi-BMM) tarafından yürütülmüştür. BMM, halkın katılımı ile yürütülen kurtuluş ve kuruluşun önemli bir örneğidir. Bu meclis tarafından yürürlüğe konan (1876 yürürlükten kaldırılmadan, ikili uygulanan) 1921 Anayasasının 4. maddesi “Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca müntahap âzadan mürekkeptir.” diyerek İHEB’den 26 yıl önce ülke yönetimini halka bırakmıştır. Ayrıca

⁶⁹ Ergun Özbudun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 119-120.

⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, 7.2.1950, D. 8, C. 24, Toplantı 4, s. 150 vd.

⁷¹ Şeref Gözübüyük / Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*, 2. Baskı, Ankara, 1982, s. 35.

⁷² Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, s. 137.

⁷³ Katılım ile bağımsızlık ilişkisi için Bkz. Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, s. 51-52. Yönetimine katılan devletin kendisi bağımsız değilse, halkın iradesi de yönetime tam olarak yansımıyor demektir. Bu durumda katılım vardır ve fakat etkin değildir.

bu anayasa yerinden ve doğrudan yönetime katılmayı öncelemiştir. Bu anayasayı yapan irade “Vilâyet şûraları vilâyetler halkınca müntahap âzadan mürekkeptir.” (m. 11) ve “Nahiye şûrası, nahiye halkınca doğrudan doğruya müntahap âzadan terekküp eder.” (m. 18) maddeleriyle yönetime katılımın önemini (kadınların yönetime katılması dışında) 1921 yılında göstermiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonraki dönem anayasaları olan 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında ortak bir hüküm olarak, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu belirtilmiştir. 1924 Anayasası'nın 9. maddesinde milletvekillerinin seçimle belirleneceği kayıt altına alınmıştır. 10. maddesinin ilk halinde sadece onsekiz yaşını geçen erkeklerin milletvekili seçilebileceği düzenlenmişken, 1934 tarih ve 2599 sayılı kanunla yapılan anayasa değişikliği ile milletvekili seçme yaşı kadın erkek, herkes için 22 yaşa çıkarılmış ve böylelikle genel oy ilkesi uygulanmaya başlamıştır. Yine aynı kanunla 11. maddede sadece 30 yaşını bitiren erkeklere tanınan milletvekili olma hakkı kadınlara da tanınmış. Böylelikle kadın-erkek ayrımı gözetmeksizin devlet yönetimine katılma hakkı (belli bir yaşı bitirmek koşuluyla) tüm yurttaşlara tanınmıştır. Seçimlere ilişkin diğer tüm ilke ve uygulamaların düzenlenmesi kanuna bırakılmıştır. 1946 yılına kadar seçimler iki dereceli yapılmıştır.⁷⁴ Bu bakımdan, siyasal katılımın hukuki gelişim sürecinde İHEB'in etkisini görebileceğimiz ilk anayasal belge 1961 Anayasasıdır.

1961 Anayasası, anayasal tarihimiz içinde yönetime katılma hakkını en etkili ve etkin biçimde tanımış tek anayasadır. Etkin tanımada yalnızca katılma hakkını sadece seçme-seçilme gibi seramonik haklarla değil, aynı zamanda serbest katılım araçları olan düşünce özgürlüğünü, toplantı, gösteri ve yürüyüş özgürlüğünü, kişi güvenliğini ve örgütlenme özgürlüklerini güvenceye bağlayan hükümlerinin rolü büyüktür. Doğrudan İHEB'in 21. maddesi bağlamında değerlendirilebilecek hükmü ise Anayasa'nın seçme ve seçilme hakkını

⁷⁴ Ergun Özbudun, *1924 Anayasası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 25.

düzenleyen 55. maddesi⁷⁵ içerir. 1924 Anayasasından farklı olarak 1961 Anayasasında seçimleri demokratik yapan ilkelere de yer verilmiştir. Anayasa'da 1971 ve 1973 yıllarında yapılan değişikliklerle geniş anlamda katılıma ilişkin hakların kullanım alanında önemli daralmalar olmuştur.

1961 Anayasası'na bir tepki olarak hazırlanan 1982 Anayasası temelde, yürütmeyi ve yönetimde istikrarı güçlendirmeye yönelik bir duruşa sahiptir. Öyle ki, bu anayasanın birincil kaygısı insan haklarına *rağmen* devlet yönetiminin korunmasıdır.⁷⁶ Özbudun'a göre Anayasa'nın geneline bakıldığında, seçimle iş başına gelenlerin hareket kabiliyetini de sınırlayan bir yarı-demokratik sistem öngörmektedir.⁷⁷ Devletin bekası ve yönetimin istikrarı kaygılarıyla yönetime katılma hakkı bağlamında, ancak uluslararası belgelerde belirtilen asgari şartlar düzenlenmiş ve geniş anlamda katılım bakımından bu hakların etkin kullanımı zorlaştırılmıştır. Anayasa'nın 67. maddesinde seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'na göre tek meclisten oluşan TBMM üyeleri, halk tarafından nispi temsil sistemi ile seçilir. 2007 Anayasa değişiklikleri ile halk Cumhurbaşkanı'nı da doğrudan seçme yetkisine kavuşmuş ve 2014 yılından itibaren doğrudan doğruya Cumhurbaşkanını seçerek, ülke yönetiminde daha çok söz sahibi hale gelmiştir.⁷⁸

Yürütmenin güçlendirilmesi ve bazı özel durumlarda yetkilerinin genişletilmesi için öngörülen olağanüstü yönetim usulleri, bilindiği gibi mevcut olağanüstü durumu savmak ve olağan döneme bir

⁷⁵ 1961 Anayasası Madde 55: "Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme ve seçilme hakkına sahiptir.

Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır."

⁷⁶ Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, s. 60.

⁷⁷ Ergun Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 117.

⁷⁸ Bu değerlendirmede yalnızca seçme hakkı bakımından yaklaşmıştır. Öte yandan 2017 değişikliklerinden sonra artırılan yürütme gücünü Cumhurbaşkanının tek başına elinde bulunduruyor olmasının, halkın yönetime oy vererek katılmasını sembolik hale getirdiği söylenebilir.

an önce geçebilmek için temel hak ve özgürlüklerin kolaylıkla kısıtlandığı ve hatta durdurulabildiği dönemleri ifade eder. 1982 Anayasası döneminde, başta Doğu ve Güneydoğu illerinde olağanüstü hal uygulaması olmak üzere, pek çok kez bu usullere başvurulmuştur. 21.7.2016 tarihinde ilan edilip⁷⁹ iki yıl yürürlükte kalan olağanüstü hal ise sonuncusu ve ülke genelinde en etkili olanıdır. Bu dönemde İHEB'in 21. maddesi bağlamında değerlendirilebilecek olan önemli bir halkoylaması ve bir genel seçim gerçekleşmiştir. İlki 16 Nisan 2017 tarihli anayasa değişikliğine ilişkin halkoylamasıdır. Bahsedilen halkoylaması, anayasal haklarının kısıtlanmasına en müsait zamanda yapılmış öylesine önemli bir halkoylamasıdır ki, hükümet sistemi değişmiş ve kendine özgü bir başkanlık sistemi kabul edilmiştir. Bunun üzerine erken seçim kararı alınarak, olağanüstü hal sona ermeden yeni sistemin aceleyle de olsa yürürlüğe geçmesi sağlanmıştır. Bu seçim ile halk hem Cumhurbaşkanını ve hem de yasama meclisi üyelerini seçmiştir. Bu seçimin hemen akabinde de ülkenin kaderini etkileyecek önemli kararların alındığı iki yıllık olağanüstü hal dönemi kapanmıştır. Olağanüstü hal dönemlerinin bilgi edinme hakkından toplanma ve yürüyüş özgürlüklerine, basın özgürlüğünden iletişim özgürlüğüne kadar pek çok özgürlüğe ağır müdahalelerin yapılabildiği dönemler olması sebebiyle (yalnızca böyle bir dönem olmaya son derece müsait olmasının bile) seçimlerin evrensel demokratik ilkelerine aykırılık oluşturduğu açıktır.⁸⁰ Bu sebeple olağanüstü hal dönemlerinde gerçekleştirilen seçimlerin İHEB'in 21. maddesinde ifadesini bulan yönetime katılım hakkının geniş anlamına aykırılık oluşturacağı kanaatindeyiz.

Sonuç olarak, mevcut anayasa devlet yönetimine seçimler yoluyla katılma bakımından gerek yasama gerekse yürütme organının belirlenmesinde vatandaşlarına İHEB ölçütlerine uygun bir seçme ve seçilme hakkı getirdiği ileri sürülebilir. Bununla birlikte seçimlerde serbestliğin sağlanması ve dürüst yürütülmesi açısından uygulamanın İHEB'de hedeflenen ideale ulaştığı iddiasına kuşkuyla bakmak gerekir.

⁷⁹ 2016/9064 sayılı Karar, **RG**, Sayı 29777, Tarih 21.7.2016.

⁸⁰ Bkz. İbrahim Kaboğlu, *Anayasasızlaştırma ve Demokrasi Umudu*, Tekin Yayınları, İstanbul, 2019, s. 171-173.

2. KAMU HİZMETİNE GİRME

İHEB'in 21. maddesi kamu hizmetlerine girmede eşitlik hakkını düzenlemektedir. Kamu hizmetine girme hakkı anayasa hukukumuzda Kanun-ı Esasi'nin 19. maddesinden beri varlığını sürdürmektedir. 1924 Anayasasının 92. maddesine göre, siyasi hakları olan her vatandaşın, ehliyet ve istihkakına göre, devlet memuru olma hakkı vardır. 1961 Anayasasının 58. maddesinde ve 1982 Anayasası'nın 70. maddesinde birbirine çok benzer bir şekilde kamu hizmetine girme hakkı düzenlenmiştir. Türk Anayasa Hukukunda bu bağlamda önemli bir girişim, 2008 tarihinde 5735 sayılı Kanununun 1. maddesi ile Anayasanın 10. maddesinin son fıkrasına ek olarak *"her türlü kamu hizmetinden yararlanmada eşitlik"* cümleciği getirilmiştir. Dönemin konjonktürel koşullarının etkisiyle Anayasa Mahkemesi, amaçsal yorum yaparak bu hükmü iptal etmiştir.⁸¹

B. HAKKIN İLKELERİ VE ÖZNESİ

1. ÜLKE YÖNETİMİNE KATILMA

Yönetime temsilciler vasıtasıyla katılma hakkının İHEB ile evrensel olarak genel kural haline gelmiş bazı demokratik ilkeler doğrultusunda kullan(dır)ılması gerekir. Bunlar genel oy, eşit oy, gizli ve serbest seçim ilkeleri ile seçimlerin belli ve makul periyotlarla yapılmasıdır. Anayasa'nın 67. maddesi ile bunlara açık sayım ve döküm,

⁸¹ AYM Kararı E. 2008/16, K. 2008/16, K.T. 5.6.2008, RG, tarih 22.10.2008, S. 27032. *"Yasa'nın dava konusu 1. maddenin gerekçesinin ikinci paragrafına bakıldığında, getirilen düzenlemenin amacı, "tüm idare makamları gibi üniversitelerin de, yükseköğretim hizmeti sunarlarken dil, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep, giyim, kuşam ve benzeri sebeplerle bu hizmetten yararlanan kişilerin arasında ayrımcılık yapmasını olanaksızlaştırmak" olarak ifade edilmekte, 2. maddenin gerekçesinin son tümcesinde ise, ülkemizde münhasıran yükseköğretim hizmetlerinden yararlanan vatandaşlar arasında eşitliği sağlama ve yükseköğretim kurumlarında öğrenim haklarından mahrum edilen kişilerin bu hak mahrumiyetini ortadan kaldırma amacı belirtilmektedir.*

5735 sayılı Kanun'un genel gerekçesi, 1. ve 2. maddelerin gerekçeleri, Anayasa Komisyonu ve Genel Kurul görüşmelerinde yapılan açıklamalar incelendiğinde; temel hedefin, bir kamu hizmeti niteliği bulunan yükseköğrenim hakkını kullananlar yönünden dinî amaçlı örtünme serbestisi tanınması olduğu anlaşılmaktadır."

tek dereceli olma ve yargı gözetim ve denetiminde olma esasları da eklenmiştir.

Siyasal hak ve özgürlükler içinde vatandaşlık hakkının ayrı bir yeri vardır. Zira bu haktan yararlanamayanlar dilekçe hakkı hariç olmak üzere kural olarak diğer siyasal hakları da kullanamamaktadır. İHEB'in 21. maddesi bağlamında seçme ve seçilme hakkının özneleri Anayasanın 67. maddesinde düzenlenmiştir. 67. maddede ile bazı istisnalar getirilmiş olmasına rağmen İHEB "herkes" (*everyone*) ve "ülkesinin" (*his country*) demek suretiyle hakkın yararlanıcıları bakımından kişi ile ülke arasında bir aitlik ilişkisini aramaktadır. Bu ilişki günümüzde yalnızca vatandaşlık bağı olarak anlaşılmaktadır.⁸² Osmanlı döneminden beri herhangi bir ırksal yahut servet ayrımı yapılmamış olmakla birlikte, 1934 yılına kadar kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmamıştır. Yalnızca belli kriterlere uyan vatandaşların yönetime katılabileceğini düşünme, kendisinden halkın yönetime katılma hakkı çıkarımını yaptığımız İHEB'in gerisinde kalmak demektir. Zira halkın yönetime katılması demek, kısıtlılar ve çocuklar da dahil olmak üzere o ülkede yaşayan tüm halkın yönetime katılması anlamına gelir.⁸³ İHEB'e göre benimsenmesi gereken ideal anlayış bu olmasına rağmen, hakkın öznesi bakımından çağının oldukça ilerisinde düzenlemeler içeren bu metnin görüş açısının henüz yakalanabilmiş olduğu iddia edilemez.

Seçme, seçilme ve kamu hizmetine girme hakkı her ne kadar temelde bireysel olarak kullanılabilir haklarsa da topluluk halinde de kullanılabilir ve talep edilebilecek noktaları vardır. Eroğul'a göre siyasal hakların özneleri tek başlarına hareket eden kişiler, birleşerek hareket edenler ve örgütlenerek hareket eden (tüzel) kişilerdir.⁸⁴ 1982 Anayasası'nın 67. maddesinin 1. fıkrasında ise, vatandaşların ancak bağımsız kişiler olarak ya da bir siyasi parti vasıtasıyla yönetime katılabileceği düzenlenmiştir. O halde Eroğul'un sözünü ettiği gibi ancak birleşerek hareket ederek geniş anlamda siyasal katılım hakkı kullanılabilir. Hukukumuzda, İHEB'in belirlediği anlamda temsili

⁸² Tolga Şirin, "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Göre Serbest Seçim Hakkı", *MÜHF-HAD*, C. 17, S. 1-2, Y. 2011, s. 295.

⁸³ Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, s. 115.

⁸⁴ Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, s. 103.

katılım ancak Anayasa'nın 67/1 hükmünde belirtilen kişi ve yollarla sınırlıdır.

Anayasa'nın 67. maddesine göre, ülke içinde yaşamıyor olsa bile onsekiz yaşını dolduran her vatandaş oy kullanma hakkına sahiptir.⁸⁵ Onsekiz yaşından küçüklerin oy kullanma hakkına ilişkin Anayasamızda da BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla, onsekiz yaşından küçüklerin oy kullanma ehliyetinin bulunmadığı zımnen kabul edilmiştir. Kanımızca, çocukların en azından kendileri ve yaşamları ile doğrudan ilgili konularda yönetime katılımı sağlayacak önlemler alınmalıdır. Kaldı ki, çocuğun özellikle kendi hukukunu ilgilendiren konularda karar alma süreçlerine katılımı 1989 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi bağlamında üretilen güncel evrensel görüşlerde de yer bulmaktadır.⁸⁶ Bunun ilk adımı doğrudan katılım için daha müsait olan yerel düzeyde sağlanabilir. Yerel çocuk meclisleri kurulması ya da çocuk örgütlülüğünün sağlanması gibi yollarla çocuklar siyasal hayata kazandırılabilir. Benzer şekilde, 67. madde bağlamında oy hakkını kullanabilecek durumda olup da fiziksel, coğrafi, mekansal ya da maddi sebeplerle fiilen bu hakkı kullanamaya engel durumları olan vatandaşlara da ek imkanlar sağlanmalıdır. Avustralya'da bu konu, seçime erişim hakkı bağlamında değerlendirilmektedir. Engelliler, yaşlılar ve hastalar bağlamında bu konuda 2010 yılından bu yana tartışmalar yapılmakta ve özel durumlar için elektronik oy sistemi planlanmaktadır.⁸⁷ Kanımızca seçime erişim hakkı, seçme hakkının kullanılabilmesi için aranması gereken en temel haktır. Öyle ki, ayrıca tanınmasa bile seçme hakkının mahiyeti gereği özüne içkin kabul edilir ve talep edilebilir.

⁸⁵ Bu konuda geniş bir değerlendirme için bkz. Fatma Koçak ve Veysel Dinler, "Türk Diasporasının Seçme ve Seçilme Hakkı: Yurtdışı Seçim Çevresi İçin Bir Öneri", *Yasama Dergisi*, S. 47 (Ocak-Haziran 2023), ss. 75-124.

⁸⁶ Müberra Algan, *Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları*, Oniki Levha Yayınları, 2021, s. 278-280.

⁸⁷ <https://www.humanrights.gov.au/our-work/disability-rights/inquiries/disability-rights-electoral-access> (E.T. 30.11.2018)

Oy hakkından kategorik olarak yoksun bulunan gruplar Anayasa'nın 67. maddesinin 5. fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre “Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askerî öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar.” 1950 yılında İHEB ile uyumlu bir Milletvekilleri Seçimi Kanunu yazımı sırasında bu konuda Mecliste ciddi tartışmalar yaşanmıştır. İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, İHEB’de ifade edildiği haliyle “herkes” ve “halk” ifadeleriyle yönetime katılma hakkını kullanmak bakımından bir ayırım yapılamayacağı ve dolayısıyla askerlerin de seçme hakkını kullanması gerektiğine yönelik itirazlarda bulunmuşsa⁸⁸ da etkili olmamıştır. Gerekçe ise, emir altında bulunan askerlere oy hakkının verilmesinin orduya siyasetin girmesine yol açacak olması ve askerlerin özgürce karar vermesinin de zaten mümkün olmayacağıdır.⁸⁹ Fakat bu önyargı ve endişe sebebiyle bir kesimi oy hakkından tamamen yoksun bırakmak yerine, özgür ve serbest oy kullanma ortamının devlet tarafından sağlanması evrensel hukuk normlarına göre daha yerinde olacaktır.⁹⁰

2. KAMU HİZMETİNE GİRME

Herkesin ülkesindeki kamu hizmetlerine girme hakkı incelenirken, hakkın öznesini eşitlik ilkesi bağlamında değerlendirmek gerekir. Maddenin lafzında “kendi ülkesinin kamu hizmetlerine (*public service in his country*)” diye belirtildiği için, kamu hizmetine girecek kişinin Türkiye Cumhuriyeti’ne bir bağ ile bağlanmış olması yeterli kabul edilmelidir. Bu bağın kesinlikle vatandaşlık bağı olması gerektiğini söylemek her ne kadar günümüzde dünyadaki genel eğilimse de İHEB ruhuna ve metnine aykırı düşecektir. Hukukumuzda bu maddeyi eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı ile birlikte değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda ulusal ya da dini azınlıkların, azınlık olmamasına rağmen inancı nedeniyle çoğunluktan farklı tutum sergileyenlerin, ekonomik imkanları kamu hizmetine erişmesine engel olanların, ötekileştirilerek cinsiyet ayrımcılığına maruz bırakılan kişilerin, siyasal

⁸⁸ TBMM Tutanak Dergisi, 7.2.1950, D. 8, C. 24, Toplantı 4, s. 151.

⁸⁹ Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, s. 198.

⁹⁰ Ekrem Ali Akartürk, *Oy Hakkının Anayasal İlkeleri*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 166.

düşünceleri nedeniyle ötekileştirilenlerin, yaşa göre sınıflandırmaya tabi tutulanların ve engellilerin kamu hizmetlerine diğer herkesle eşit bir şekilde erişebilmeleri ve bu hizmetlerden faydalanabilmeleri için devletin gerekli önlemleri alması gerekir. Gerekli önlemlerin önceden alınmaması durumunda, yargı kararlarıyla kamu hizmetinin niteliğine ve eşitlik ilkesine aykırılıklar giderilir.⁹¹ Kamu hizmetine girme hakkı bakımından 1961 Anayasası gibi 1982 Anayasası da, “*Her Türk kamu hizmetine girme hakkına sahiptir.*” ifadesi kullanılmak suretiyle hakkın öznesi yalnızca vatandaşlarla sınırlanmıştır (m. 70). Buradaki “Türk” ifadesi bir ırk ayrımı olarak yorumlanamaz. Atatürk milliyetçiliği bağlamında ülkeye vatandaşlık bağıyla bağlı olan kişileri ifade eder. Türkiye’nin göç alan ve ülkede mukim olan yabancı sayısının da oldukça fazla olduğu bir ülke olduğu hesaba katıldığında özellikle yerel kamu hizmetleri bakımından bu kurala istisnalar getirilmesi gerektiği kanısındayız.

C. HAKKIN UYGULAMA ALANI

İHEB seçimlerin türü bakımından bir sınırlamaya gitmemiştir. Bu bağlamda yerel seçimlerde ve halkoylamalarında da belirtilen evrensel ilke ve esaslar hâkim olmalıdır. AİHS ise sadece genel seçimleri koruma alanına almıştır. İHEB’e benzer olarak 1982 Anayasası da seçimler bakımdan bir ayırım gözetmemiştir. Zira Anayasa Mahkemesi 2011 yılında yaptığı bir yorumla, seçme ve seçilme hakkına ilişkin düzenlemelerin uygulama alanını, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarının yönetim, disiplin ve denetim kurullarında yapılacak seçimlere kadar genişletmiştir.⁹² 30 Mart 2014 belediye seçimlerinde CHP Ankara Büyükşehir Belediyesi başkan adayı olan Mansur Yavaş,

⁹¹ İnançları farklı olması sebebiyle kamu hizmetinden yararlanırken ayrımcılığa maruz kalan Alevi vatandaşlar hakkında bkz. AİHM, Hasan ve Eylem Zengin/ Türkiye Kararı, Başvuru No: 1448/04, K.T. 09.10.2007 ve AİHM, Sinan Işık/ Türkiye Kararı, Başvuru No: 21924/05, K.T. 02.02.2010.

²⁸ yaşını geçen öğrencilerin indirimli ulaşım hakkından faydalanamaması hakkında bkz. D.8.D. E. 1989/1373, K. 1990/1339, K.T. 19.11.1990, DD, Y. 22-1992, S. 82-83.

⁹² AYM Kararı E. 2008/80, K. 2011/81, K.T. 18.05.2011, RG, tarih 15.12.201, S. 28143.

seçimi az bir oy farkı ile kaybetmesi üzerine, seçilme hakkını kullanırken hukuka aykırı bazı uygulamalara maruz kaldığından bahisle önce YSK'ye ve sonra da bireysel başvuru yolunu kullanarak Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi bu kararında önceki kararında yaptığı yorumdan vazgeçerek, AİHM'nin seçme ve seçilme hakkını yalnızca yasama seçimleri bağlamında değerlendirdiğini ve hukukumuzdaki bireysel başvuru yolunda gözetilecek hakkın da bununla sınırlı olduğunu belirterek konu bakımından yetkisizlik kararı vermiştir.⁹³ AİHM'nin, Sözleşme'de yer alan "yasama organı" ifadesinin sadece ulusal meclisi kapsamadığını, devletlerin anayasal sistemi çerçevesinde geniş yorumlanabileceğini ifade etmesine⁹⁴ rağmen Anayasa Mahkemesi'nin -2011 yılında kendi verdiği kararlar da çelişecek şekilde- dar yorum yapması, genel olarak anayasa yargısının amacı ile de bağdaşmamaktadır. Anayasanın üstünlüğü ilkesini tesis etmek için kurulmuş olan anayasa yargısının esas amaçlarından biri de anayasal insan haklarının yorumlanması ve korunmasıdır. Bireysel başvuru ise anayasa yargısının etkin ve önemli bir uygulama alanı olarak, anayasal haklara aykırı uygulamaların denetlenmesi için öngörülmüştür. Bu sebeple özellikle usul kurallarının yorumunda anayasa yargısının ve bireysel başvurunun varlık sebebi göz önüne alınarak amaçsal yorum yapılmalıdır. İHEB'in öngördüğü asgari standartlar bağlamında insan haklarını korumak bakımından seçimlerde genel ya da yerel ayrımı yapılmadan demokratik ilkeleri uygulamak ve uygulamasını denetlemek, devletlerin pozitif yükümlülüğünün bir parçasıdır.

İHEB'in seçimlere ilişkin işaret ettiği ilkeler, halkoylamasında da uygulanmalıdır. Nitekim YSK'nin görüşü de bu yöndedir.⁹⁵ Halkoylamalarının bir "seçim" olduğu açıktır. Zira seçmen, önüne gelen

⁹³ AYM Kararı, Mansur Yavaş ve Cumhuriyet Halk Partisi Başvurusu, B. No: 2014/5425, K.T. 23.7.2014.

⁹⁴ Olgun Akbulut, "Serbest Seçim Hakkı", *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, Editör: Sibel İnceoğlu, Beta Yayınları, İstanbul 2013, s. 544. Bkz. AİHM Kararı Matthews/ U.K., Başvuru Numarası: 24833/94, 18.02.1999, para. 31-35, 38-42; AİHM Kararı Mathieu-Mohin ve Clerfayt/ Belçika, Başvuru Numarası: 9267/81, 02.03.1987, s. 23, para. 53.

⁹⁵ YSK Karar No: 317, RG, tarih 13.05.2010, S. 27580 (Mükerrer).

seçeneklerden birini seçmektedir. Halkoylamaları da tıpkı seçimler gibi, seçmenin yönetimde söz sahibi olmasını sağlamaktadır. Bu bakımdan yönetime katılma hakkını düzenlemiş olan İHEB kapsamında korunmaktadır. Yönetime katılma hakkını geniş anlamda değerlendirdiğimizde, devlet yönetimine katılmak bakımından kilit rol oynayan her hak ve imkanda kişilerin seçim ya da başka yollarla katılma hakkının olduğunu kabul etmek gerekir.

1. SEÇİM SİSTEMİNİN ETKİSİ

Seçim sistemi devlet yönetiminde bir kilit görevi ifa eder. Halk ise, temsilcilerinden oluşan anahtarı elinde tutmaktadır.⁹⁶ Halkın iradesini yani kilide uyumlu anahtarı belirleyecek olan ise kilidin kendisidir. Katılmayı sağlayacak kilidin özellikleri bu nedenle önemlidir. İHEB sonrası demokratikleşme sürecini hızlandıran seçim hukukumuzda 1950 ile 1957 yılları arasında tek dereceli, liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmıştır. İlk kez 1961 seçimlerinde çevre barajlı nispi temsil *d'Hondt* yöntemi ile uygulanmış ve Türkiye tarihinde ilk kez koalisyon hükümeti kurulmuştur. Çevre barajına ek olarak 1965 yılında milli bakiye sistemi de uygulanmıştır. 1968 yılında Anayasa Mahkemesi, çevre barajını demokratik hukuk devleti ilkesine aykırı bularak iptal etmiştir.⁹⁷ Sonrasında yeniden düzenleme yapılmaması üzerine 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde barajsız *d'Hondt* yöntemi uygulanmıştır. 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile nispi temsil seçim sistemi ülke barajlı ve seçim çevresi barajlı *d'Hondt* yöntemi ile uygulanmaya başlanmıştır. Bu sistem 1983, 1987 ve 1991 seçimlerinde uygulanmıştır. 1995 ve sonrasındaki seçimlerde ise nispi temsil seçim sistemi %10 ülke barajlı *d'Hondt* yöntemi ile uygulanmıştır.

Hukuk sistemimizde seçim sistemlerine ilişkin ilk anayasal kriter 1995 yılında getirilmiştir. Buna göre, seçim sistemleri temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerine göre belirlenmelidir. Anayasa Mahkemesi bu ilkelerden ne anlaşılması gerektiğini ise şöyle açıklamıştır:

⁹⁶ Ezgi Fulya Akkuş, *Türk Anayasa Hukuku Açısından Belediye Seçimleri*, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 48.

⁹⁷ AYM Kararı, E. 1968/15, K. 1968/13, K.T. 3, 4 ve 6. 05.1968, *AYMKD*, S. 6, s. 141 vd.

“Anayasa’nın gözetilmesini istediği ‘temsilde adalet ilkesi’ serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm öğeleriyle özetlenmekte ve oyla orantılı temsilci sayısı ile yaşama geçirilmektedir. ‘Yönetimde istikrar ilkesi’ ise, yürütmenin güçlü olmasını sağlayacak biçimde oyları yasama organına yansıtacak yöntemler olarak algılanmaktadır.”⁹⁸

Bu yorumla birlikte ele alındığında İHEB’in açıkça adil seçimlerden söz etmese bile temsilde adalet ilkesini işaret ettiği söylenebilir. Zaten ancak temsilcilerin oylarla ve halk iradesiyle uyumlu olması içindir ki seçimlere hakim olması gereken evrensel ilkeler benimsenmiştir. İstikrar ilkesiyle ifade edilmek istenen yürütmenin güçlü olması ise, İHEB’in 21. maddesi kapsamına girmemektedir.

1995 yılında %10 ülke barajının öngörülme sebebi, küçük partilerin yasamada yer almasını engelleyerek istikrarı artırmaktır. Bu düzenlemenin İHEB yorumumuz ile uyuşmadığı ortadadır. Yüzde on ülke barajı demokratik ülkelere kıyasla yüksek bir baraj olmasına rağmen Anayasa Mahkemesi 1968 yılındaki kararından farklı olarak, seçim sistemi tercihinin yasamanın takdirinde olduğuna ve ülke barajının Anayasaya aykırılık teşkil etmediğine hükmetmiştir.⁹⁹ 2839 sayılı Kanun’un 33. maddesinde 2018 yılında değişiklik yapılmıştır.¹⁰⁰ Değişiklik uyarınca, seçim ittifakı yapan partilerin aldıkları oylar baraj hesaplamasında birlikte değerlendirilir. Bu değişiklik, baraj engeli nedeniyle oyları yasama organına yansıyamayan partiler bakımından olumlu bir gelişmedir. %10’luk ülke barajı uygulaması ise, 2022 tarih ve 7393 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 1. maddesi ile değiştirilmiş ve ülke barajı %7 olarak belirlenmiştir. Bu olumlu bir gelişme gibi değerlendirilebilirse de temsilde adalet bakımından sorunların giderilmemiş olduğunu

⁹⁸ AYM Kararı E. 1995/54, K. 1995/59, K.T. 18.11.1995, RG, tarih 21.11.1995, S. 22470.

⁹⁹ AYM Kararı, E. 1995/54, K. 1995/59, K.T. 18.11.1995, AYMKD, S. 31/2, s. 854.

¹⁰⁰ Bkz. 7102 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG, tarih 16.03.2018, S. 30362.

belirtmekte fayda vardır. Kaldı ki, Anayasa’da temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılması seçimler bakımından getirilmiş yegâne kriterdir. Buna göre, 2017 yılı itibariyle başkanlık hükümet sistemine geçilmiş olması yönetimde istikrarı pekiştirmektedir. Bu durumda temsilde adaletin genel seçimler bakımından yönetimde istikrara daha fazla feda edilmesine gerek kalmamıştır. Tarihsel bakımdan da genel seçim barajının getiriliş amacı da istikrarı sağlamaktır. İstikrar başkanlık sistemi ile sağlanmış olduğuna göre seçim barajı da ortadan kaldırılmalıdır.¹⁰¹

Yerel yönetim seçimlerinde onda bir baraj, partilerin aldığı oylar üzerinden eksiltme yapılması suretiyle uygulanmaktadır. Baraja giren kısmı, alınan toplam oylardan çıkartılarak kalan oyları üzerinden sandalye dağıtımı yapılmaktadır. Bu durum özellikle belediye meclisi seçimlerinde oyların çoğunluğunu alan partiye sandalye dağıtımında aşkın temsil imkanı verilmesi ile sonuçlanmaktadır. Az oy alan küçük partilerin oylarının eksiltilerek seçmenlerin iradelerinin yönetime adil yansımaları önlenmiş olmaktadır. Belediye ve il genel meclislerinde uygulanan onda birlik baraja temel olan 2972 sayılı kanun hükümleri, Anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’ne götürülmüştür. Mahkeme, yerel seçim sistemine ilişkin Anayasada açık hüküm olmamasından bahisle istemi reddetmiştir.¹⁰² İlgili seçim çevresinde baraj sayısının belirlenerek partilerin aldığı oylardan düşürülmesi ve kalan oylar üzerinden sandalye dağıtımı yapılmasına ilişkin bu yöntem¹⁰³, halkın iradesinin yönetime adil bir şekilde yansımalarının önüne geçmektedir. Yerel seçimlerin de seçimlere ilişkin evrensel ilkeler ve halkın iradesinin yönetime yansıtılmasının bir aracı olan seçimlerin temel mantığı ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

¹⁰¹ Tolga Şirin, “Başkanlık Rejiminde ‘Seçim Barajı’ Anlamsız: Yüzde 7 Barajı Anayasa’ya Aykırı”, *T24*, 07.09.2021. <https://t24.com.tr/yazarlar/tolga-sirin/baskanlik-rejiminde-secim-baraji-anlamsiz-yuzde-7-baraji-anayasa-ya-aykiri,32376> (Erişim Tarihi: 8.11.2023).

¹⁰² AYM Kararı, E. 1984/1, K. 1984/2, K.T. 01.03.1984, RG, tarih 1.5.1984, S. 18388.

¹⁰³ Bu uygulama yöntemine ve eleştirisine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Akkuş, *Türk Anayasa Hukuku Açısından Belediye Seçimleri*, s. 118-122.

İHEB'in 21. maddesinin 3. fıkrası hükmünde halk iradesinin hükümet otoritesinin temeli olduğu belirtildiği için, kastedilenin seçimlere yalnızca olumlu katılma olduğunu düşünmek de yanlış olur. Bu bağlamda seçimlerde sandık başına giderek "geçersiz sayılan" oy kullanmış olan seçmenlerin oyları da değerlendirmede dikkate alınmalıdır. Bu durum seçme ve seçilme hakkının en temel önkoşulu olan bilgilendirme hakkının tam olarak yerine getirilememiş olduğunu göstermesi bakımından bile kıymetlidir.¹⁰⁴ Bunun yanında, en belirgin olumsuz katılma örneği olarak özellikle belirli bir siyasi duruş sergileyebilmek için sandığa gitmeyen seçmen kitleleri de olabilir. Kaboğlu bu tutumu "beyaz oy" olarak nitelendirmekte ve hatta bir adaya ve partiye oy vermekten daha anlamlı ve işlevsel olarak değerlendirmektedir.¹⁰⁵ Seçim sistemleri belirlenirken bu kitlelerin siyasi tercihlerine de sonuç bağlanması, İHEB'e uygun çağdaş bir çözüm olacaktır.

İHEB'in 21/3 maddesi uyarınca halkın iradesi hükümet meşruiyetinin temelidir ve bu irade, belirli aralıklarla yapılacak dürüst seçimler ile belirlenir. Dört yıl da yirmi yıl da belli aralıklardır. Bu aralığın demokrasinin gereği olarak yönetimin el değiştirme ihtimalini de sağlayabilecek şekilde belirlemek gerekir. Seçimlerin makul aralıklarla gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin genel kabul, uygulamada genellikle dört ya da beş yılda bir gerçekleşen seçimlerle sağlanmaktadır.¹⁰⁶ 2007 yılından önce genel seçimler için beş yıl olan bu aralık, 2007 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile dört yıla indirilmiş; 2017 Anayasa değişikliği ile tekrar beş yıla çıkarılmıştır. Yerel seçimler en başından beri beş yılda bir yapılmaya devam etmektedir. Makul sürenin belirlenmesi için herhangi bir kıstas öngörülmesi değildir.

¹⁰⁴ Akkuş, *Türk Anayasa Hukuku Açısından Belediye Seçimleri*, s. 124.

¹⁰⁵ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*, 4. Baskı, AFA Yayınları, İstanbul, 1998, s. 244.

¹⁰⁶ Feyyaz Gölcüklü / Şeref Gözübüyük, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, Ankara 2002, s. 438.

2. SEÇİMLERİN YÖNETİM VE DENETİMİ

Türkiye’de 1950 yılına kadar seçimlere ilişkin yönetim ve denetim yetkisi Meclise aittir. 16.2.1950 gün ve 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile YSK kurulmuştur. Bu tarihten sonra Meclis, seçimlere ilişkin yetkisini YSK’nin verdiği raporu dikkate alarak kullanmaya başlamıştır. 23.11.1954 tarihinde 6272 sayılı kanun ile Milletvekili Seçim Kanununda yapılan değişiklik uyarınca, seçimlerin yönetim ve denetimi YSK’ye verilmiştir. 1961 ve 1982 Anayasaları ile de YSK’nin bu yetkileri tanınmış ve pekiştirilmiştir. 1961 Anayasası’nın 75. maddesi ve 1982 Anayasası’nın 79. maddesinde de bu uygulama garanti altına alınarak, seçimlerin yargı gözetim ve denetiminde yürütüleceği hüküm altına alınmıştır. Anayasal bir kurul olarak YSK, 1961 Anayasası ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun ile kurulmuştur. 1961 Anayasası dönemindeki yapısını ve işlevini 1982 Anayasası döneminde de devam ettirmiştir.

1982 Anayasası’nın 79. maddesine göre YSK, seçimlerin yönetimi ve denetimi konularında (Anayasa Mahkemesi’nin son yıllardaki denetimden çekinme yönündeki tavrı ile de) tekel mahiyetindedir. YSK’nin kararları kesindir ve bu kararlar aleyhine başka bir mercie başvurulamaz (m. 79/1 son cümle). YSK, Anayasada “Yasama” bölümü altında düzenlenmiştir. Yine de doktrinde Kurul’un yargısal nitelikteki kararları dolayısıyla¹⁰⁷ mahkeme niteliği tartışılmaktadır.¹⁰⁸ Seçme ve seçilme haklarına yönelik ihlalleri değerlendirmek tabii ki Anayasa Mahkemesi’nin ya da YSK’nin tekelinde değildir. Fakat bu denli önemsenip ulusal ve uluslararası düzeyde denetlenen demokratik hak ve özgürlüklerin, kararları denetimden müstesna olan YSK’de kaderine terk edilmesi düşünülemez. Bu sebeple Kurul’un “mahkeme” niteliği

¹⁰⁷ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 286-287; Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Orion Yayınları, Ankara, 2005, s. 290-291.

¹⁰⁸ Bkz. Levent Gönenç, “Yüksek Seçim Kurulu’nun ‘Mahkeme’ Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mümtaz Sosyal’a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2009. Anayasa Mahkemesi’nin YSK’yi bir “mahkeme” olarak görmemesine ilişkin bir karar için bkz. AYM Kararı, E. 1992/12, K. 1992/7, K.T. 18.02.1992, RG, tarih 13.05.1992, S. 21227.

hususundaki tartışma önem arz etmektedir. Kurulun “mahkeme” olarak kabul edilmesi yargısal ilkelere tabi olmasını gerektirecek ve ayrıca somut norm denetimi yolu ile Anayasa Mahkemesi denetiminde de aracı olabilecektir.

298 sayılı Kanun’un 28. maddesine göre seçmen kütüğü, kendisine aktif olarak seçme hakkı tanınmış olan vatandaşlara ve oturduğu yerlere ilişkin bilgileri tek tek içeren bilgisayar ortamıdır. Seçmenlere ilişkin bilgiler İçişleri Bakanlığı’nın MERNİS sisteminden elde edilir. Bu bilgiler oluşturulurken ilçe nüfus kayıtları ve e-devlet güncellemeleri esas alınır. Kimlerin seçmen olduğu ve nerede ikamet ettiklerine ilişkin bilgiler buradan çekilir. Özellikle son yıllarda ciddi ölçüde göç alan bir ülke olduğumuz düşünüldüğünde, seçmen listesine yeni eklenen kişilerin YSK tarafından denetlenmeden ya da değerlendirilmeden doğrudan İçişleri Bakanlığı’ndan alınan bilgiler üzerine şekillenmesi serbest seçim hakkına gölge düşürmektedir. Çünkü vatandaşlığa yeni alınmış kişilerin seçmen statüsü ile ilgili bilgilendirme yükümlülüğü, siyasi bir makam olan Bakanlığa bırakılmış olmaktadır. Nitekim, hayali seçmen kaydına ilişkin yaşanan bazı hukuka aykırılıklar kamuoyuna yansımış ve fakat YSK tarafından reddedilmiştir.¹⁰⁹

298 sayılı Kanun’un 101. maddesine göre, oy pusulalarının arkasında sandık mührü bulunmuyorsa oy pusulaları geçersizdir. 16.04.2017 tarihinde oylanan Anayasa değişikliği halkoylamasında ise YSK, mühür taşımayan oy pusulalarının dışarıdan getirildiği kanıtlanmadıkça geçerli sayılmasına karar vermiştir.¹¹⁰ Gerekçeli karar metninden anlaşılan, YSK’nin oy hakkını önceleyerek Kanun’daki düzenlemeyi yorumlamış olmasıdır. Kanun’daki mühürsüz oya ilişkin

¹⁰⁹ “YSK ‘Sahte seçmen yok’ diyor: Yaşamadığı binada gözüken 56 bin kişinin kaydı dondu”, *Diken*, 22.01.2019,

<https://www.diken.com.tr/ysk-sahte-secmen-yok-diyor-yasamadigi-binada-gozuken-56-bin-kisinin-kaydi-dondu/> (Erişim tarihi: 11.11.2023); “Bu evlerde kapı yok hayalet seçmen var”, *Haber7*, 06.04.2019, <https://www.haber7.com/guncel/haber/2848986-bu-evlerde-kapi-yok-hayalet-secmen-var> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

¹¹⁰ YSK Karar No: 560, 16.04.2017, <https://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/5059/2017-560.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

düzenlemenin amaç bakımından oy hakkını korumayı hedeflediğini belirten YSK, oy hakkını korumak için böyle bir karar alınmasının zorunluluğuna vurgu yapmıştır. Fakat *contra legem* yorum yasağına göre, Kanun'da açıkça düzenleme varken oy hakkını genişletici yönde de olsa bir mahkemenin yorum yapamayacağı açıktır.¹¹¹ Ayrıca YSK mühürsüz oyları geçerli saymış ve fakat oylamaya haftalar önce başladığından Yurtdışı İlçe Seçim Kurulu mühürsüz oyları geçersiz saymıştır. YSK kararlarının, teorik olarak tartışmalı olmakla birlikte¹¹², uygulamada denetimsizlik perdesinden yararlanması anayasa yargısının temel varoluş sebeplerine de aykırı düşerek Anayasa'ya ve kanunlara aykırı kararlar vermek suretiyle hukuk devleti ilkesini de ihlal etmesine sebep olmaktadır.

3. KAMU HİZMETİNE GİRMEN HAKKININ DENETİMİ

Anayasa'nın 70. maddesi ile tüm vatandaşlara kamu hizmetine girme hakkı tanınmıştır. Aynı maddenin 2. fıkrasına göre, kamu hizmetine alınmada, "*görevin gerektirdiği niteliklerden başka ayırım gözetilemez.*" 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 3. Maddesinde de mesleğe girişlerde kariyere ve liyakate dikkat edileceğine ilişkin özel vurgu vardır. Buna aykırı uygulamaların ise denetlenmesi gerekmektedir. Uygulamada kamu kurum ve kuruluşlarının kendi kanun ve yönetmelikleriyle getirdikleri düzenlemelere göre ÖSYM tarafından düzenlenmekte olan kamu personeli seçme sınavı (KPSS) ile alınan puanlara göre sıralama yapılmakta ve buna ek olarak kurumlar genellikle adaylar arasından mülakat yapmak suretiyle seçime gitmektedir. Bunun en belirgin örneği hakimlik ve savcılık mesleğine girişte aranan şartlardır. ÖSYM tarafından yapılan sınavda belli bir sıralamaya giren adaylar, alım yapılacak hâkim ve savcı sayısının ilana

¹¹¹ Tolga Şirin, "Referandum ve Serbest Seçim Hakkı: Yüksek Seçim Kurulu'nun 16 Nisan 2017 Tarih ve 560 Sayılı Kararı Hakkında Bir Değerlendirme", *Anayasa Hukuku Dergisi*, C. 6, S. 11, 2017, s. 197.

¹¹² Ayrıntılı değerlendirme için bkz. Şirin (2017), s. 200 vd. Karşı yönde görüş için bkz. Kemal Gözler, "YSK Kararlarının Kesinliği Üzerine: YSK'ın Referandumla İlgili Kararlarına Karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine, Anayasa Mahkemesine ve Danıştaya Başvurulabilir mi?", 21.04.2017, <https://www.anayasa.gen.tr/ysk-baglayicilik.html> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

göre üç veya dört katı oranında belirlenir ve mülakatla aralarından mesleğe girecek olanlar belirlenir. Bu kamu hizmetlerine girişte adaletsizlikler ve liyakatsizlikler olduğu ise yıllardır bilinen gerçek haline gelmiştir.¹¹³ Mülakatlarda ilgili mesleğin gerekleri için belirlenen niteliklere ilişkin objektif kriterlere bakılmaktansa, başka bazı bağlantılar ve “nitelikler” aranmaktadır. Mülakat sınav sonuçlarının ve gerekçelerinin kamuya paylaşılmaması da bu konudaki belirsizlikleri perçinlemektedir. Kaymakamlık sınavı mülakatlarına ilişkin önüne gelen bir davada yaptığı incelemede Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, Yönetmelik hükmünde işe alınacak kişi sayısının “dört katı aday”ın mülakata çağrılmasının yürütmesini durdurmuş ve adayların mülakatta aldıkları puanları kanıtlamak bakımından sesli veya görüntülü kayıt, soruların ve adayın verdiği cevapların ayrıntılı olarak tutanak altına alınması gibi yöntemlerin uygulanmamış olması sebepleriyle adayın başarısız sayılmasının hukuka aykırı olduğuna hükmetmiştir. Mülakat sınavında başarısızlığın objektif gerekçelendirmesinin yapılamaması hukuk devleti ilkesine aykırılık oluşturur.¹¹⁴ Danıştay aynı kararında, mülakatların yazılı sınavları tamamlayıcı nitelikte olup onun ötesine geçemeyeceğini belirtmiştir. Bu bağlamda mülakatlara atfedilmesi gereken önem, Anayasa’nın 70. maddesinin 2. fıkrası ile belirlenen sınırları aşamaz. Bu hükmün idareye sınırları belirsiz bir takdir yetkisi verdiği düşünülemez. Anayasa’nın 2. maddesinde ifade edilen hukuk devleti ilkesine göre hukuki belirlilik esas olmakla birlikte, Anayasa’nın 125. maddesine göre de idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı kanun yolunun açık olması esastır. Hukuk devleti ilkesi gereğince idarenin işlemlerinin hukuka uygun olması gerekmektedir. Bu düzenlemenin garantörü ise yargısal denetim mekanizmasıdır. Bu bakımdan mülakat yoluyla mesleğe alım yapılan alanlarda mülakat sisteminin kendisinin, 125. maddede garanti altına alınan yargısal güvenceyi zorlaştıracak ya da denetimi bertaraf edecek

¹¹³ Bir örnek için bkz. “Sınavda 13’üncü oldu, mülakattan geçemedi: Torpil yok diyen yalan söylüyor”, *Gazete Duvar*, 08.12.2020, <https://www.gazeteduvar.com.tr/sinavda-13uncu-oldu-mulakattan-gecemedi-torpil-yok-diyen-yalan-soyluyor-haber-1506579> (Erim Tarihi: 11.11.2023).

¹¹⁴ DİDDK YD İtiraz No: 2008/774 sayılı Kararı, KT. 13.11.2008.

şekilde anlaşılması hukuka aykırıdır. Kaymakamlık sınavları ile ilgili aynı konu Anayasa Mahkemesi'nin önüne iptal davası yoluyla gelmiştir. Mahkeme belirlenen kuralların sınava giren tüm adaylar bakımından genel geçerliliği olan, eşit uygulanan ve objektif kurallar olmasına vurgu yaparak iptal istemini reddetmiştir.¹¹⁵ Karşıoy yazısında Yargıç Osman Alifeyyaz Paksüt bu mülakat uygulamasının Anayasa'nın 70. ve 125. maddelerine açıkça aykırılık oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu değerlendirmeye göre, kuralların uygulanmasının değil kuralların kendisinin objektif ve liyakati esas alan esaslara dayanması gerekmektedir. Diğer karşıoylarda da benzer görüşler savunulmakla birlikte Yargıç Mehmet Erten diğerlerinden farklı olarak, mülakat uygulamasının yargısal denetim yolunu kapatması sebebiyle adil yargılanma hakkını da ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Bu konuda karşıoylarda belirtilen görüşlere katılıyoruz. Anayasa Mahkemesi'nin bu kuralı İHEB'in 21. maddesi ve Anayasa'nın 70. maddesi başta olmak üzere 2., 36. ve 125. maddeleri bakımından incelemesi gerekirdi. İncelemeyi bu bağlamda yapmadığı gibi vardığı sonuç bakımından da karar hukuka aykırıdır.

Yazılı sınavlar ve mülakatlar sonucunda mesleğe kabulüne karar verilen vatandaşları devlet doğrudan göreve başlatmamakta ve güvenlik soruşturmasına tabi tutmaktadır.¹¹⁶ 657 sayılı Kanun'un 48. maddesi

¹¹⁵ AYM Kararı, E. 2009/63, K. 2011/66, K.T. 14.04.2011, RG, tarih 23.07.2011, S. 28003. Mülakatlara ilişkin konu daha önceki bir tarihte hakimlik ev savcılık mesleğine giriş bakımından Anayasa Mahkemesi'nin önüne geldiğinde Mahkeme, hâkim ve savcılara atfedilen bazı niteliklerin olduğunu ve bu niteliklerin çoğunun mülakatla ancak ortaya konulabileceği gerekçesine dayanarak iptal istemini reddetmiştir. Karşıoy yazısında Yargıç Fulya Kantarcıoğlu liyakate vurgu yapmıştır. Kararın ve karşıoy yazısının değerlendirmelerinde Anayasa'nın 70. maddesine atıf yapılmamış, yalnızca yargı etiği ve yargıçlık mesleği bakımından değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu sebeple esas örnek olarak kaymakamlık sınavı bağlamında verilen kararların seçilmiş olması İHEB ve Anayasa'nın 70. maddesi bakımından daha uygun örnektir.

¹¹⁶ Güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasına ilişkin uygulama uzun yıllar kanuni bir dayanağı olmaksızın idari işlem ve düzenlemelerle uygulanmış ve ilk kez 1994 tarihli 4045 sayılı Kanun ile genel düzenlemeye kavuşmuştur.

kamu görevine girmek için “güvenlik soruşturması ve/veya arşiv araştırması yapılmış olmak” şartını aramaktadır. Buna dair 2021 tarih ve 7315 sayılı Güvenlik Soruşturması ve Araştırması Kanunu ile uygulama yönetmeliği bulunmaktadır. Göreve başlarken getirilen bu incelemeler Anayasa’nın 129. maddesi bağlamında değerlendirilmektedir. Buna göre, kamu görevlilerinin Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunma yükümlülükleri vardır. Buna dayanarak bazı şartlar getirilmesini Anayasa Mahkemesi 129. maddeye uygun bulmakla birlikte, güvenlik soruşturması bağlamında kişilerle ilgili toplanan ve paylaşılan verilerin kişisel verilerin korunması kurallarını ihlal ettiğinden bahisle iptal kararı vermiştir.¹¹⁷ Mahkeme bu kararında Anayasa’nın 70. maddesi bakımından bir değerlendirme yapmamış, yalnızca kişisel verilerin korunmasını isteme hakkı ve özel hayata saygı bakımından değerlendirmelerde bulunmuştur. Bireysel başvuru yoluyla önüne gelen bir başka olayda ise Anayasa Mahkemesi, güvenlik soruşturmasının olumlu sonuçlanmasına ilişkin şartın, atanılacak kurumdan kuruma değişen keyfi bir değerlendirmeye dönüşmesinin hukuki belirlilik ilkesine aykırılık teşkil edeceğini belirtmiştir.¹¹⁸ Değerlendirmenin keyfi olmadığı ve objektif gerekçelere dayandırıldığı (terör örgütü üyeliği gibi) durumlarda ise belirliliğin ve objektifliğin sağlandığı ve Anayasa’ya aykırılığın giderildiği sonucuna varmaktadır.¹¹⁹

Girilecek kamu hizmetinin niteliğine göre güvenlik soruşturması ancak mesleğe girişte ve kısa sürede sonuçlandırılacak şekilde uygulanmalıdır. Bu uygulama Anayasa’nın 70. maddesine aykırılık teşkil etmeyecek şekilde girilecek kamu hizmetinin mahiyetine göre ayrı ayrı belirlenmelidir.¹²⁰ Örneğin askeri personel olarak mesleğe kabul

¹¹⁷ AYM Kararı, E. 2018/73, K. 2019/65, K.T. 24.7.2019, RG, tarih 29.11.2019, S. 30963.

¹¹⁸ AYM Kararı, Sebiba Kaya Başvurusu, B. No: 2018/341234, K.T. 20.05.2021, RG, tarih 05.08.2021, S. 31559, para. 49.

¹¹⁹ AYM Kararı, Vildan Mutlu Başvurusu, B. No: 2019/1215, K.T. 16.03.2022, RG, tarih 18.05.2020, S. 31839, para. 44-45.

¹²⁰ Durmuş Kılınç, “Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2019/2, s. 35-36.

edilmeyen bir kişinin herhangi bir bakanlık memuru olmasına engel bir durumu olmayabilir. Güvenlik soruşturması “olumsuz” sonuçlanan vatandaşa kamu hizmetine girmekten yasaklıymış gibi işlem yapılmamalıdır.

SONUÇ

20. yüzyılın başında ortaya çıkan diktatörlükler iki büyük dünya savaşının başlamasına ve Avrupa başta olmak üzere dünyada milyonlarca insanın ölümüne ve tamiri güç yıkımlara yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşının hemen ertesinde BM kurulması, bu acı tecrübelerinin bir daha yaşanmaması, devletler arasındaki sorunların diplomasi yoluyla çözülmesi amaçlıdır. BM sayesinde insan hakları ve demokrasi yükselen en önemli değer olmuştur. İnsan hakları ve demokrasinin evrenselleşmesinde BM tarafından kabul edilen ve dünya uluslarınca benimsenen İHEB, önemli bir kilometre taşıdır. 1948 yılında ilan edilen İHEB, sadece takip eden uluslararası ve bölgesel sözleşmelere değil, aynı zamanda demokratikleşme çabasında olan devletlerin anayasalarına da ilham olmuştur.

Demokrasinin ve siyasal katılımın etkin gerçekleşebilmesi, kendine özgü bir sistemi gerektirir. İHEB’in 21. maddesi ile çeşitli uygulamalarla ana hatları belirilmiş olan bu sistemin asgari standartları evrenselleştirilmiştir. Bu bağlamda geniş anlamda yönetime katılma hakkının sağlanabilmesi için seçme ve seçilme hakkının yanında diğer siyasal hakların garanti altına alınmış olması gerekir. Zira bunlar, başta bilgi edinme hakkı ve ifade özgürlüğü olmak üzere, tüm katılma haklarının da ön koşuludur. Bu ön koşullar gerçekleştikten sonradır ki, uygun katılma ortamını sağlamaya yönelik 21. maddenin açıkça zikrettiği ilke ve standartlar etkin uygulama alanı bulabilsin.

Türkiye 100 yıllık bir cumhuriyete, toplumsal ve hukuki mirasını devraldığı Osmanlı ile birlikte 150 yıllık bir parlamento geçmişine sahiptir. Başka bir anlatımla, bu topraklarda insanlar (en azından başlangıçta erkekler) seçimler yoluyla yönetime katılma pratiği göstermektedir. Parlamenter sistemin mirasçısı Türkiye Cumhuriyeti, 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı getirerek, İHEB’in 21. maddesinde ifadesini bulan yönetime katılma hakkının vatandaş olan

“herkes”in katılmasını İHEB’in kabulünden 14 yıl önce kabul ederek, kadınların siyasal katılımını en erken tanıyan (13.) devletlerden biri olmuştur. 1946 yılına kadar tek dereceli seçime geçememiştir. İHEB’in 21. maddesi Türkiye’de 1950 tarihli ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun yapım sürecinde etkili olmuştur. Seçimlerin dürüstlüğünü sağlamak üzere hâkim denetim ve gözetim ilkesi kabul edilmiş ve YSK kurulmuştur. 1960 Darbesi’nden sonra yapılan 1961 Anayasası İHEB’in 21. maddesinde ifade bulan geniş katılımı en iyi şekilde yansıtan bir anayasa olmuştur. Gerek seçimlerin serbestliği ve dürüstlüğü gerekse halkın siyasal yaşama katılımını sağlayan hak ve özgürlüklerin geniş yer bulmasıyla 1961 Anayasasının uygulandığı ilk on yıl İHEB’in “katılım” idealinin gerçekleştiği bir dönem olmuştur.

Türk demokrasisi darbeler ve muhtıralarla kırılmalara uğramış, darbeciler daha otoriter bir yönetim modeli yaratmak adına, halkın siyasete katılımını daraltma eğilimi göstermişlerdir. 1982 Anayasası neredeyse katılım olarak seçme ve seçilme hakkını esas almış, metninde yer verse de sınırlama sebepleri ve kanuni düzenlemelerle asıl olarak siyasal katılımın doğrudanlığını sağlayacak katılım araçlarını önemsememiştir.

12 Eylül Darbesi’nin etkisinin azaldığı yıllarda ve özellikle Avrupa Birliği aday üyelik sürecinde, siyasal katılım haklarının genişletilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Bugün hâlâ çocukların siyasal katılımı meselesi ile silah altındaki er ve erbaşların oy kullanması meselesi mevzuat açısından çözüme kavuşturulabilmiş değildir. Öte yandan 2007 ve 2017 Anayasa değişiklikleri ile yürütme organının doğrudan halk tarafından seçilmesinin benimsendiği bir sistemde %10 seçim barajı, halen katılım önünde bir engeldir. Bu baraj 2022 yılında %7’ye düşürülmüş olsa bile, getirilen sistem itibarıyla hiç olmaması gerekmektedir. Bunlar hali hazırda İHEB’in 21. maddesi idealinin hukuki engelleridir. Oysa asıl problem uygulamada kendini göstermektedir. YSK her ne kadar bağımsız yargıçlardan da oluşsa, Türkiye’de seçimlerin serbest ve dürüst yapıldığı iddiası, inandırıcılıktan yoksundur. Her seçim döneminde çeşitli seçim hileleri ve özellikle kolluk güçleri eliyle yapılan baskılar gündeme gelmektedir. En azından TRT’nin bile tarafsız olmadığına, devlet gücünün iktidarda

bulunan parti lehine olacak şekilde kullanıldığına ve hatta devlet gücünün muhalifleri dezavantajlı kılmaya yönelik kullanıldığına dair sayısız örnek vardır. YSK'nin verdiği kimi kararlar (örneğin 2017 Referandumu mühürsüz oyların sayılması) hâlâ tartışılmaya devam etmektedir. Seçmen kütüklerinin kontrolünün İçişleri Bakanlığında olması, bağımsız hâkim denetim ve gözetimi ilkesini zedelemektedir.

Kamu görevine girme hakkı 1876'dan beri "ehliyet ve liyakat" ilkelerine göre düzenlenmiş, Türkiye Cumhuriyetindeki bütün anayasalarda bu ilke benimsenmiştir. Ancak iş uygulamaya gelince "güvenlik soruşturması" ve "mülakat" gibi sübjektif esaslar ağır basmakta ve hukuki engel olmayan meseleler fiilen engel haline getirilmektedir.

Sonuç itibarıyla Cumhuriyetin 100., İHEB'in 75. yılında "devlet yönetimine katılma" ve "kamu görevine girme" hakları bakımından Türkiye'de mevzuatta çok az bazı pürüzler bulunmaktadır ve bunların giderilmesi son derece kolaydır. Oysa problem, iyi sayılabilecek mevzuatın doğru uygulanmamasındadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılında uygulamanın İHEB'in ruhunu yansıtacak biçimde geliştirilmesi gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Peer-Review: Externes Peer-Review-Verfahren.

Interessenkonflikt: Der/die Autorinnen unterliegt/unterliegen keinem Interessenkonflikt.

Finanzielle Unterstützung: Der/die Autorinnen erklärt/en, dass diese Studie keine finanzielle Unterstützung erhalten hat.

EXTENDED SUMMARY

The year 2023 coincides with the 100th anniversary of the founding of the Republic of Turkey and the 75th anniversary of the adoption of the United Nations Universal Declaration of Human Rights. Our Republic has left a century behind. The most ideal republics are those crowned with human rights, rule of law and democracy. Article 21 of the UDHR, declared as a human rights ideal, encourages states towards democracy by regulating the “right to take part in the government” and the “the right of equal access to public service”.

The basis of the study is the rights to participate in state administration and to hold public office, regulated in Article 21 of the UDHR. The UDHR has taken a leading role in understanding, accepting and disseminating these rights and their nature around the world. Our work is based on this leading role. Undoubtedly, this document is a result of the developments that took place before it. It is possible that these developments can be traced back to Ancient Greece. Nevertheless, the spread of the idea of human rights, which emerged in the Age of Enlightenment, through constitutionalism, forms the intellectual foundations of the UDHR. The fact that the European continent was the battle field of two world wars in the first half of the 20th century and millions of people became victims of the conflict between dictatorships were the factual basis for the creation of the UDHR.

The UDHR is a human rights ideal and highlights democracy as the ideal regime. For this reason, the right to take part in the government has been regulated and offered to the nations of the world. This right includes not only the right to vote or be elected as representatives to parliament, but also to participate directly. For this reason, the right to take part in the government should not be considered limited only to elections. The necessary freedom environment must be provided for the exercise of the right to vote and right to be elected. All participation rights, especially the right to information and freedom of expression, must be constitutionally guaranteed. Everyone should have the right of equal access to public service.

In this study, the discussions that took place during the drafting of Article 21 of the UDHR are included in detail. Thus, it is important to have information about how states envisioned right to take part in the government

and the right of equal access to public service in the conditions of 1946-48. Article 21 is one of the articles that underwent the most changes during the construction process. Making detailed examinations of the construction process and knowing which state representatives put forward reservations and suggestions for changes are helpful in terms of historical and literal interpretation of the article. The final version of Article 21 is as follows:

- 1. Everyone has the right to take part in the government of his country, directly or through freely chosen representatives.*
- 2. Everyone has the right of equal access to public service in his country.*
- 3. The will of the people shall be the basis of the authority of government; this will shall be expressed in periodic and genuine elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret vote or by equivalent free voting procedures.*

Türkiye participated in the drafting process of the UDHR. The UDHR inspired the constitute powers in the constitutions made after the UDHR. Türkiye's first democratic election law included the principles set forth by the UDHR in 1950. Türkiye brought the right to vote and be elected to women in 1934. In this sense, we have to say that Turkey is one of the leading states in the world. There have always been no voting restrictions in Türkiye due to race or wealth. Gender discrimination was resolved in 1934. Thus, the "everyone" mentioned in the UDHR for the right to take part in the government was achieved as of 1934. The principles of free and fair elections set out in the 3rd paragraph of Article 21 were included in the election law made in 1950. The Supreme Election Council and lower-level boards have been established for the purpose of judicial supervision of elections. The universal principles of elections were constitutionally guaranteed in the constitutions made in 1961 and 1982. There cannot be much of a problem other than the fact that the election threshold in Turkish domestic law is as high as 7%. However, in recent years, elections have been a matter of controversy. It has been included in various international reports that the elections were unfair and that the current government used state power to win elections, and this created a disadvantage for the opposition. Some decisions of the Supreme Election Council are still controversial.

In exercising the right of equal access to public service, security investigations and interviews that are not related to the applied profession are criticized. However, in a democratic state, equality must be ensured in the exercise of this right and the government must cease to its partisan approach.

This study discusses whether Turkish law and practice are in accordance with the UDHR principles. It is methodologically based on an accounting of Türkiye's democracy, especially within the scope of Article 21 of the UDHR. As Turkey leaves a century behind in its democratic republic regime, it should internalize democracy more and determine a policy that increases the participation of its citizens.

KAYNAKÇA

- ABADAN Nermin, *1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara 1966.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Yayınevi, 1994.
- AKARTÜRK Ekrem Ali, *Oy Hakkının Anayasal İlkeleri*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- AKBULUT Olgun, "Serbest Seçim Hakkı", *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, Editör: Sibel İnceoğlu, Beta Yayınları, İstanbul 2013.
- AKKUŞ Ezgi Fulya, *Türk Anayasa Hukuku Açısından Belediye Seçimleri*, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- ALGAN Müberra, *Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları*, Oniki Levha Yayınları, 2021.
- AYBAY Rona, *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye (1945-1948)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- ERDOĞAN Mustafa, *Anayasa Hukuku*, Orion Yayınları, Ankara 2005.
- EROĞUL Cem, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İmge Kitabevi, Ankara 1999.
- GEMALMAZ Mehmet Semih, *İnsan Hakları Belgeleri-Bölgesel Sistemler*, Alkım Yayınları, İstanbul 1999.
- GÖLCÜKLÜ Feyyaz ve GÖZÜBÜYÜK Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, Ankara 2002.
- GÖNENÇ Levent, "Yüksek Seçim Kurulu'nun 'Mahkeme' Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme", *Mümtaz Sosyal'a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 2009, s. 281-292.

GÖZLER Kemal, “YSK Kararlarının Kesinliği Üzerine: YSK’ın Referandumla İlgili Kararlarına Karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine, Anayasa Mahkemesine ve Danıştaya Başvurulabilir mi?”, 21.04.2017, <https://www.anayasa.gen.tr/ysk-baglayicilik.html> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

GÖZÜBÜYÜK Şeref ve KİLİ Suna, *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*, 2. Bası, Ankara 1982.

HUNTINGTON Samuel P., *Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, (çev. Ergun Özbudun), Yetkin, Ankara, 1996.

KABOĞLU İbrahim Ö., *Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*, 4. Baskı, AFA Yayınları, İstanbul, 1998.

KABOĞLU İbrahim Ö., *Anayasasızlaştırma ve Demokrasi Umudu*, Tekin Yayınları, İstanbul, 2019.

KABOĞLU İbrahim Ö., *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, Legal Yayınevi, İstanbul, 2023.

KAPANİ Münci, *Politika Bilimine Giriş*, BB101 Yayınları, Ankara, 2015.

KARAMUSTAFAOĞLU Tunçer, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.

KEYDER Çağlar, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

KILINÇ Durmuş, “Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2019/2, s. 1-39.

KIŞLALI Ahmet Taner, *Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

KOÇAK Fatma ve DİNLER Veysel, “Türk Diasporasının Seçme ve Seçilme Hakkı: Yurtdışı Seçim Çevresi İçin Bir Öneri”, *Yasama Dergisi*, S. 47 (Ocak-Haziran 2023), ss. 75-124.

METİN Yüksel, “AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı”, *Liberal Düşünce*, Y.12, S.47-48, s.109-141.

ÖVGÜN Barış, *Türkiye’de Kamu Yönetiminin Dönüşümü*, Nika Yayınevi, Ankara, 2013.

- ÖZBUDUN Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2002.
- ÖZBUDUN Ergun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- ÖZBUDUN Ergun, *1924 Anayasası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- ÖZBUDUN Ergun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019.
- ŞATIROĞLU Ayşen, "San Francisco Konferansı Sonrasında Dünyada Türkiye'nin Yer Arayışı", *Sosyoloji Dergisi*, Yıl 2006, C. 3, S. 12, s. 23-40.
- ŞİRİN Tolga, "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Göre Serbest Seçim Hakkı", *MÜHF-HAD*, C. 17, S. 1-2, Y. 2011, s. 283-348.
- ŞİRİN Tolga, "Referandum ve Serbest Seçim Hakkı: Yüksek Seçim Kurulu'nun 16 Nisan 2017 Tarih ve 560 Sayılı Kararı Hakkında Bir Değerlendirme", *Anayasa Hukuku Dergisi*, C. 6, S. 11, 2017, s. 191-226.
- ŞİRİN Tolga, "Başkanlık Rejiminde 'Seçim Barajı' Anlamsız: Yüzde 7 Barajı Anayasa'ya Aykırı", *T24*, 07.09.2021. <https://t24.com.tr/yazarlar/tolga-sirin/baskanlik-rejiminde-secim-baraji-anlamsiz-yuzde-7-baraji-anayasa-ya-aykiri,32376> (Erişim Tarihi: 8.11.2023).
- TEZİÇ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta, İstanbul, 2014, 17. baskı.
- TUNCER Erol, *1946 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara, 2008.
- ULUSOY Ahmet ve VURAL Tarık, "Japonya'da Yerel Yönetimler", *Yerel Yönetim ve Denetim*, C. 6, S. 6, Haziran 2001, s. 24-31.

Kararlar ve Tutanaklar

D.8.D. E. 1989/1373, K. 1990/1339, K.T. 19.11.1990.

AYM Kararı, E. 2008/16, K. 2008/16, K.T. 5.6.2008, RG, tarih 22.10.2008. S. 27032.

AYM Kararı, E. 1968/15, K. 1968/13, K.T. 3, 4 ve 6. 05.1968, AYMKD, S. 6.

- AYM Kararı, E. 1995/54, K. 1995/59, K.T. 18.11.1995, AYMKD, S.31/2.
- AYM Kararı, E. 1992/12, K. 1992/7, K.T. 18.02.1992, RG, tarih 13.05.1992, S. 21227.
- AYM Kararı, Mansur Yavaş ve Cumhuriyet Halk Partisi Başvurusu, B. No: 2014/5425, K.T. 23.7.2014.
- AYM Kararı, E. 1995/54, K. 1995/59, K.T. 18.11.1995, RG, tarih 21.11.1995, S. 22470.
- AYM Kararı, E. 2008/80, K. 2011/81, K.T. 18.05.2011, RG, tarih 15.12.201, S. 28143.
- AYM Kararı, E. 2009/63, K. 2011/66, K.T. 14.04.2011, RG, tarih 23.07.2011, S. 28003.
- AYM Kararı, E. 1984/1, K. 1984/2, K.T. 01.03.1984, RG, tarih 1.5.1984, S. 18388.
- AYM Kararı, E. 2018/73, K. 2019/65, K.T. 24.7.2019, RG, tarih 29.11.2019, S. 30963.
- AYM Kararı, Sebiha Kaya Başvurusu, B. No: 2018/341234, K.T. 20.05.221, RG, tarih 05.08.2021, S. 31559.
- AYM Kararı, Vildan Mutlu Başvurusu, B. No: 2019/1215, K.T. 16.03.2022, RG, tarih 18.05.2020, S. 31839.
- AİHM Kararı, Matthews / U.K., Başvuru Numarası: 24833/94, 18.02.1999.
- AİHM Kararı, Mathieu-Mohin ve Clerfayt/ Belçika, Başvuru Numarası: 9267/81, 02.03.1987.
- AİHM Kararı, Hasan ve Eylem Zengin/ Türkiye Kararı, Başvuru Numarası: 1448/04, 09.10.2007
- AİHM Kararı, Sinan Işık/ Türkiye Kararı, Başvuru No: 21924/05, 02.02.2010.
- 2016/9064 sayılı Karar, RG, tarih 21.7.2016, S. 29777.
- TBMM Tutanak Dergisi, 7.2.1950, D. 8, C. 24, Toplantı 4.
- TBMM Tutanak Dergisi, 7.2.1950, D. 8,0 C. 24, Toplantı 4.

YSK Karar No: 317, RG, tarih 13.05.2010, S. 27580 (Mükerrer).

YSK Karar No: 560, 16.04.2017, <https://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/5059/2017-560.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

Birleşmiş Milletler Belgeleri

https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_Sozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/AC.1/3.
(Erişim Tarihi: 15.3.2018).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/21.
(Erişim Tarihi: 15.3.2018).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/AC.1/SR.4, (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/AC.1/SR.9. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/AC.1/W.2/REV.2. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/95,
(Erişim Tarihi: 15.3.2018).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/82/ADD.1, (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/82/ADD.4, (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/82/REV.1, (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/AC.1/18.
(Erişim Tarihi: 15.3.2018).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/57.
(Erişim Tarihi: 15.3.2018).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/600, (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

<https://undocs.org/E/CN.4/77/ANNEXA>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

<https://undocs.org/E/CN.4/SR.31>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

<https://undocs.org/E/CN.4/SR.40>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

<https://undocs.org/E/CN.4/36>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/AC.1/20
(Erişim Tarihi: 15.3.2018)

<https://undocs.org/E/800>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

<https://undocs.org/A/777>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

<http://undocs.org/E/CN.4/35>. (Erişim Tarihi: 15.3.2018).

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217\(III\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217(III)).
(Erişim Tarihi: 15.3.2018).

https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf (Erişim tarihi: 15.11.2023)

CDL-AD (2002) 23, Venice Commission, Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report, Opinion No. 190/2002, Strasbourg, 30 October 2002.

Diğer İnternet Kaynakları

<https://eyh.aile.gov.tr/uploads/pages/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme-kapsaminda-engelli-haklari-ulusal-gostergeleri-kitabi-turkce/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme-kapsaminda-engelli-haklari-ulusal-gostergeleri-kitabi-turkce.pdf>

<https://www.humanrights.gov.au/our-work/disability-rights/inquiries/disability-rights-electoral-access> (E.T. 30.11.2018)

<https://tr.euronews.com/2017/10/29/kenyada-olayli-devlet-baskanligi-secimleri> (E.T. 20.08.2019)

“YSK ‘Sahte seçmen yok’ diyor: Yaşamadığı binada gözüken 56 bin kişinin kaydı dondu”, Diken, 22.01.2019,

<https://www.diken.com.tr/ysk-sahte-secmen-yok-diyor-yasamadigi-binada-gozuken-56-bin-kisinin-kaydi-dondu/> (Erişim tarihi: 11.11.2023); “Bu evlerde kapı yok hayalet seçmen var”, Haber7, 06.04.2019, <https://www.haber7.com/guncel/haber/2848986-bu-evlerde-kapi-yok-hayalet-secmen-var> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

“Sınavda 13’üncü oldu, mülakattan geçemedi: Torpil yok diyen yalan söylüyor”, Gazete Duvar, 08.12.2020, <https://www.gazeteduvar.com.tr/sinavda-13uncu-oldu-mulakattan-gecemedi-torpile-yok-diyen-yalan-soyluyor-haber-1506579> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).